

รายงานความก้าวหน้า
ครั้งที่ 2
(รอบ 6 เดือน ในระบบ NRIIS)

เรื่อง

ภาษาไทย การพัฒนาผ้าไทยลายกระจุกเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
ภาษาอังกฤษ The creative development of Khathub Thai fabrics in Nong
Bua Daeng District Chaiyaphum Province

โดย

ผู้วิจัย 1 ผศ.ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ
ผู้วิจัย 2 พระมหาเสรีชน พันธุ์ประโคน, ดร.
ผู้วิจัย 3 ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช
ผู้วิจัย 4 นายไว ชีรัมย์
ผู้วิจัย 5 นางสาวมุกกรวี ฉิมพะเนาวิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
พ.ศ. 2567

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

แบบรายงานรายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ 2
(รอบ 6 เดือน ในระบบ NRIIS)

โครงการ (ไทย) การพัฒนาผ้าไทยลายกระจุกเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
(ภาษาอังกฤษ) The creative development of Khathub Thai fabrics in Nong Bua
Daeng District Chaiyaphum Province

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี 2567 จำนวน 100,000.00 บาท

ระยะเวลาทำการวิจัย 12 เดือน เริ่มทำการวิจัยเมื่อ ตุลาคม 2566 ถึง ตุลาคม 2567

รายงานความก้าวหน้าของการวิจัย ครั้งที่ 2 ระหว่าง พฤศจิกายน 2566 ถึง เมษายน 2567

รายนามหัวหน้าโครงการ และผู้ร่วมโครงการ พร้อมทั้งหน่วยงานที่สังกัดและรายละเอียดการติดต่อ (ที่อยู่/โทรศัพท์/โทรสาร/e-mail)

ชื่อ-สกุล	ตำแหน่งในโครงการ	โทรศัพท์/e-mail
ผศ.ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ	หัวหน้าโครงการ	081 7229804 konhin51@gmail.com
พระมหาเสริช นันท์ประโคน, ดร.	ผู้ร่วมโครงการ	087 0941030 serichonptk@gmail.com
ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช	ผู้ร่วมโครงการ	086 1758551 Panya.klay@mcu.ac.th
นายไฉ ชีรัมย์	ผู้ร่วมโครงการ	089 2127425 Vi0880@hotmail.com
นางสาวมุกกรวี ฉิมพะเนาว์	ผู้ร่วมโครงการ	Mukrawe.chim@mcu.ac.th 098 2519635

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้ปรากฏหลักฐานว่า มนุษย์รู้จักนำพืชพรรณในตระกูลป่าน ปอและหวายมาใช้ ให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าเครื่องนุ่งห่มและผ้า ผ้าทอมือ จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต และมีบทบาททางสังคมหลายอย่าง ทั้งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐาน และเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ผ้าทอมือเกิดจากภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ผ่าน กระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรุแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา

จังหวัดชัยภูมิ เป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยว ทั้งแหล่งโบราณสถานและทรัพยากร ธรรมชาติ¹ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ อุทยานแห่งชาติป่าหินงาม เทพสถิต ที่มีทุ่งดอกกระเจียวดอกสีชมพูงดงาม มอหินขาว

¹ http://www.chaiyaphum.go.th/page_about/about4.3.php ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว จังหวัดชัยภูมิ เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๕.

ที่มีลักษณะเป็นเสาหินและแท่งหิน ที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ อุทยานแห่งชาติตาดโตน มีน้ำไหลตลอดปี เป็นธารน้ำไหลผ่านลานหินสองฝั่งธารม้วนด้วยต้นไม้ใหญ่ เหมาะที่จะนั่งพักผ่อนชมธรรมชาติและเล่นน้ำ² นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่สำคัญ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ได้แก่ ปราสาทภู ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ³ เป็นสถาปัตยกรรมอีกชิ้นหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากขอม วัดศิลาอาสน์ มีภาพจำหลักกลุ่มพระพุทธรูปทั้งหมด ๙ องค์ อันเป็นที่มาของชื่อ ภูพระ มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประทับนั่งขัดสมาธิ ชาวบ้านเรียก “พระเจ้าองค์ตื้อ”⁴

จังหวัดชัยภูมิมีประเพณีงานบุญที่สำคัญ จัดเป็นประจำทุกปี คือ ประเพณีบุญกระฐูปเป็นประเพณีที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นของจังหวัดชัยภูมิ โดยเฉพาะในเขตอำเภอหนองบัวแดง ซึ่งมีความเชื่อ ความศรัทธา พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม⁵ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ให้คงอยู่สืบทอดต่อรุ่นลูกหลานต่อไป บุญกระฐูป จะจัดขึ้นทุกปีในช่วงวันก่อนวันออกพรรษาหนึ่งวัน โดยจัดเป็นเวลา ๓ วัน บุญกระฐูปเป็นกิจกรรมงานบุญที่สร้างขึ้นด้วยองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนเป็นวิถีชีวิต เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และดำรงไว้จนเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

ในงานบุญกระฐูปทุกปี จะมีขบวนแห่กระฐูป หน่วยงานราชการ และภาคประชาชน พร้อมกัน แต่งตัวด้วยผ้าไทย ผ้าทอมือ คือผ้าไหม ผ้าฝ้าย งดงามเพื่อร่วมขบวนแห่ ด้วยลวดลายหลาก หลาย แม้ว่า จะสวยงามเพียงไร ก็ยังขาดความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นให้สมกับเป็นงานกระฐูปโดยเฉพาะ ในปี ๒๕๖๕ ผู้วิจัยได้ทำงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวทาง ธรรมชาติและวัฒนธรรม ในจังหวัดชัยภูมิ⁶ และได้ลงทำงานในพื้นที่ อำเภอหนองบัวแดง ได้สัมผัส เรื่องราวเกี่ยวกับงานบุญกระฐูป จึงได้ทำงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาผ้าไทยลายกระฐูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอ หนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการด้านผ้าทอพื้นบ้าน ประโยชน์เชิงชุมชนและ สังคม กล่าวคือได้ข้อมูลประวัติศาสตร์การทอผ้า และการสร้างความตระหนักรู้ในความเป็นท้องถิ่นเพื่อ ช่วยกันอนุรักษ์และรักษาวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับงานบุญกระฐูป เพื่อเป็นการสืบสานประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของคนในพื้นที่ และส่งเสริมในการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนต่อไป ส่วนประโยชน์ เชิงเศรษฐกิจ ได้สร้างรายได้กลับคืนสู่ชุมชน และประโยชน์ เชิงนโยบาย หน่วยงานท้องถิ่นได้ข้อมูลและ แนวทางในการกำหนดกิจกรรมและนโยบายส่งเสริมกิจกรรมประเพณีงานบุญกระฐูป และสนับสนุนเพื่อ ให้เกิดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับงานบุญกระฐูป เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและรายได้ให้กับชุมชนและจังหวัดต่อไป ด้วย

² <http://park.dnp.go.th/อุทยานแห่งชาติตาดโตน> (Tat Ton) เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๕.

³ <https://mgronline.com>. โบราณสถานคู่ชัยภูมิ : ครอบรู้เรื่องเที่ยว เผยแพร่: ๒๔ ก.ย. ๒๕๔๙. เข้าถึงข้อมูล วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๕.

⁴ <https://thai.tourismthailand.org> > Attraction/ภูพระ.ททท. เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๕.

⁵ <http://culture.cpru.ac.th/2022/08/15/ประเพณีบุญกระฐูป/ระบบฐานข้อมูลศิลปะและวัฒนธรรม> จังหวัดชัยภูมิ.

⁶ ขยภรณ์ สุขประเสริฐและคณะ,การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวทาง ธรรมชาติและวัฒนธรรม ในจังหวัดชัยภูมิ,ได้รับทุนจาก สกสว.และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.ปี ๒๕๖๕.

จากการลงทำงานในพื้นที่ จึงทำให้ทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับการทอผ้า ซึ่งกว่าจะทอเสร็จ ๑ ผืน ต้องใช้ระยะเวลาเกือบ ๓ เดือน นับว่าใช้ขบวนการทอานาน อีกทั้งพบว่าเส้นสีด้ายยังไม่เป็นที่นิยม และราคาของผ้าทอราคาค่อนข้างสูงพอควร

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความประสงค์จะออกแบบลวดลายใหม่ ซึ่งลายนั้นจะให้ชื่อว่าลายกระชูป อันเป็นการพัฒนาขึ้นมาใหม่จากลวดลายเดิมนั้น ให้มีความทันสมัย ลวดลายสะดุดตาและมีเอกลักษณ์เฉพาะอำเภอหนองบัวแดง โดยขบวนการร่วมออกแบบกับชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ให้เป็นที่ยอมรับของประชาชน และข้าราชการ ได้หาซื้อไปสวมใส่ในงานบุญต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัยมีความต้องการจะพัฒนาต่อยอดลวดลายกระชูป ที่ได้สร้างไว้แต่เดิม ให้สวยงามสมบูรณ์และปรับปรุงทำงานทอผ้าอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น รวมทั้งดำเนินการเรื่องการจัดการวางแผนการทอ ให้แก่ชุมชนด้วย

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์การทอผ้าชุมชน ในอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
- 2.2 เพื่อออกแบบและพัฒนาผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
- 2.3 เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบและผลิตผ้าไทยลายกระชูป อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ

3. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยโดยมีขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Data Collection) และการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการทบทวนและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยการค้นคว้าจากหนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งประกอบด้วย

3.1 ทฤษฎีสัญลักษณ์

ทฤษฎีสัญลักษณ์

ทฤษฎีสัญลักษณ์ของคลิฟฟอร์ด เจมส์ เกียร์ซ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และมีอิทธิพลต่อแนวทางมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ (Symbolic Anthropology) ถือว่าคำพูดและการกระทำของคนในสังคมเป็นสัญลักษณ์ที่คนสร้างขึ้นเพื่อการสื่อสาร

ดวงมน จิตรจางง⁷ กล่าวว่า สัญลักษณ์คือเครื่องหมายแสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิด ในจินตนาการของผู้ประพันธ์ การจะเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ก็ต้องเข้าใจภาพหรือจินตภาพนั้น การจะเข้าใจจินตภาพก็ต้องถอดความเครื่องหมายแสดงภาพหรือสัญลักษณ์ของผู้ประพันธ์ให้ได้เสียก่อน

ความหมายของสัญลักษณ์

๑. ความหมายทั่วไป M.H. Abrams ได้อธิบายความหมายของ “สัญลักษณ์” ไว้ว่าเป็น ศัพท์บัญญัติขึ้นใช้แทน คำว่า symbol ในภาษาอังกฤษ ในความหมายกว้างที่สุดสัญลักษณ์คือสิ่งหนึ่งที่มีผู้สร้างขึ้นเป็นเครื่องหมายให้สะดวกแก่การรับทราบแทนสิ่งหนึ่ง เช่น สัญลักษณ์ภาษาเปล่งเสียงว่า “ช้าง” เพื่อให้ผู้ฟังรับทราบว่า จะพูดถึงสัตว์ชนิดหนึ่ง แทนที่จะต้องนำสัตว์ชนิดนั้นตัวจริง ๆ มาชี้ให้ดูด้วยตา จะเห็นได้ว่า

⁷ ดวงมน จิตรจางง, สุนทรียภาพในภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ :สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๖), หน้า ๕๖.

สัญลักษณ์ เป็นพื้นฐาน ในทางภาษาเพื่อการสื่อความหมาย ถ้าพิจารณาสื่อความหมายจะพบว่าล้วนแต่เป็นระบบ สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ในภาษา สัญลักษณ์ในศิลปะ และวรรณคดีก็ใช้เพื่อสื่อความหมายทั้งสิ้น

สัญลักษณ์อาจใช้รูปธรรมแทนนามธรรม เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจได้ง่ายและชัดเจนขึ้น สัญลักษณ์อาจใช้แทนเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่มีความกว้างขวางกว่าตัวสัญลักษณ์นั้นมาก แต่จะมีส่วน สัมพันธ์กัน เช่น มีคุณสมบัติหรือลักษณะรูปทรงที่คล้ายคลึงกัน สัญลักษณ์จึงมักเป็นการแนะนำให้คิดหาความสัมพันธ์ และมีอิสระในตัวเองให้สามารถตีความหมายไปได้หลายทาง

สิ่งที่นำมาเป็นสัญลักษณ์อาจจะเป็นถ้อยคำ สิ่งของ เครื่องหมายและมโนภาพต่าง ๆ เช่น “ดวงอาทิตย์” ถ้ากล่าวถึงดวงอาทิตย์ในความหมายของลูกไฟดวงใหญ่ที่ให้ความร้อนและแสงสว่าง ก็ไม่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ แต่การกล่าวถึง “พระอาทิตย์” ในลักษณะของเทพเจ้าเช่นนี้เป็นสัญลักษณ์ หรือการกล่าวถึง “ดวงอาทิตย์” ในความหมายของจักรวรรดิหรือความจริงอันสูงสุด เช่นนี้ เป็นสัญลักษณ์

๒. ความหมายของสัญลักษณ์ในภาษาและวรรณกรรม

เหตุที่ภาษาในวรรณคดีเป็นสัญลักษณ์ (symbol) คือ เครื่องหมายแสดงภาพความรู้สึก ซึ่งผู้ประพันธ์จินตนาการสร้างขึ้นเป็นภาพ แล้วจึงวาดภาพนั้นออกมาเป็นถ้อยคำถ่ายทอดสู่ผู้อ่าน อีกทีหนึ่ง ซึ่งผู้อ่านจะได้รับสรรเสริญคดีอย่างแท้จริงก็ด้วยความพยายามทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ในสารที่ผู้แต่งสื่อออกมาให้โดยใช้วิจารณ์ญาณประกอบกับความรู้ความสามารถในทางภาษา ตีความหมายของถ้อยคำในวรรณคดีที่มีความลึกซึ้ง กว้างขวางยิ่งกว่าความหมายตามอรรถ (denotation) หรือตามหลักไวยากรณ์ หากแต่มีความหมายเชิงเนาะภาพหรือความหมายโดยนัย (connotation) อันหมายรวมถึง ภาพแห่งความรู้สึก นึกคิด ด้วย เช่น ดอกกุหลาบสีแดงเป็น สัญลักษณ์ของความรัก นกพิราบขาวเป็นสัญลักษณ์ของสันติภาพ พญามารเป็น สัญลักษณ์ของกิเลส หรือความชั่วร้าย เป็นต้น ซึ่งการตีความหมายสัญลักษณ์ก็จะแตกต่างกัน ไปได้ตามประสบการณ์ และความคิดของแต่ละบุคคล

อย่างไรก็ตาม ดวงมน จิตรจันงค์^๑ กล่าวถึงการตีความสัญลักษณ์ว่าจะต้อง ทำด้วยความรอบคอบและถ่วงถึ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงเอกภาพและความประสานกับ องค์ประกอบ อื่น ๆ ด้วย เป็นการเสี่ยงที่จะตีความสัญลักษณ์อย่างแยกโดดเดี่ยวจากองค์ประกอบ อื่นๆ และไม่ควรจะคาดหมายไว้วางใจว่าสัญลักษณ์อะไรเป็นพิเศษหรือสัญลักษณ์ ทุกอย่างจะมี ลักษณะเป็นสากลไปหมด

สำหรับการประพันธ์นั้นนักเขียนอาจใช้สัญลักษณ์แทนความคิด (Idea) หรือลักษณะบางประการของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในกรณีที่ไม่สามารถกล่าวถึงสิ่งนั้นอย่างตรงไปตรงมา เพราะเป็นการขัดต่อกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่น อาจผิดกฎหมาย ขัดต่อค่านิยมบางประการ ทำความเดือดร้อนเสื่อมเสียให้ผู้อื่นหรือตนเอง ฯลฯ และการใช้สัญลักษณ์จะทำให้มีประสิทธิภาพยิ่งกว่าการกล่าว ถึงตรง ๆ เพราะสัญลักษณ์จะให้ ทั้งความหมาย และความรู้สึกลึกซึ้งกว้างไกล

สรุป ภาษาเป็นสัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นใช้ในการสื่อความหมาย ส่วนสัญลักษณ์ ในวรรณคดีเป็นการนำภาษามาใช้ในความหมายใหม่ โดยมุ่งให้เกิดการสื่อความเข้าใจที่ชัดเจนและ มีวรรณศิลป์

ประเภทของสัญลักษณ์

สัญลักษณ์แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ได้แก่

๑. สัญลักษณ์ตามแบบแผน (Traditional Symbol) หรือสัญลักษณ์ตามธรรมเนียม (Conventional Symbol) หมายถึงสัญลักษณ์ที่ใช้สืบต่อกันมาตามแบบแผนที่ใช้มาแต่ก่อน จนเป็นประเพณีหรือเป็นสาธารณะโดยปรากฏในลักษณะซ้ำๆ เข้าใจได้ทั่วไป และง่ายต่อการตีความหมาย

^๑ ดวงมน จิตรจันงค์, *สุนทรียภาพในภาษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ :สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗.

เพราะใช้ในรูปแบบและเนื้อหาที่เหมือนหรือคล้ายคลึงของเดิม สัญลักษณ์ตามแบบแผนบางอย่างเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นสากล เข้าใจได้ตรงกันทุกชาติทุกภาษา เช่น **นก** เป็น **สัญลักษณ์ของอิสระเสรี ดอกไม้**เป็น **สัญลักษณ์ของผู้หญิง** แต่สัญลักษณ์ตามแบบแผนบางอย่างจะเข้าใจได้ก็เฉพาะผู้ที่ร่วมอยู่ในวัฒนธรรม ประเพณีหรือสังคมเดียวกัน

การใช้สัญลักษณ์ตามแบบแผนในวรรณคดีไทยมีมาก จุดประสงค์ก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น ให้เกิดความงามและเพื่อแสดงฝีมือด้วย การใช้สัญลักษณ์ตามแบบแผนในวรรณคดีไทย จะปรากฏมากในโวหารภาพพจน์แบบต่าง ๆ

เช่น

เมื่อแรกเชื่อว่าเนื้อทับทิมแท้ มาแปรเป็นพลอยหุงไปเสียได้

กาลวงวาทหงส์ให้ปลงใจ ด้วยมิได้ดูหงอนแต่ก่อนมา

ขุนช้างขุนแผน

“**ทับทิมแท้**” เป็นสัญลักษณ์หมายถึงสิ่งที่มีค่ามาก ตรงข้ามกับ “**พลอยหุง**” ซึ่งหมายถึง ของทำเทียมไม่มีคุณค่า “**กา**” เป็นสัญลักษณ์แทนคนสกุลต่ำ ความชั่วร้ายมัวหมองมีมลทินต่ำต้อย และ “**หงส์**” เป็นสัญลักษณ์แทนคนสกุลสูง มีความดีงามบริสุทธิ์ การใช้ชื่อของอัญมณีที่มีค่าต่างกัน และการใช้สัตว์ที่ลักษณะต่างกัน เช่น กาและหงส์ เป็นการใช้นิยามสัญลักษณ์ตามแบบแผนที่นิยมกันมาก แม้แต่ในวรรณกรรมปัจจุบัน ไม่ว่าจะในบทกวี เรื่องสั้นหรือนวนิยายของไทยก็จะพบการใช้ สัญลักษณ์เหล่านี้อยู่เสมอ

๒. สัญลักษณ์เฉพาะบุคคล หรือ สัญลักษณ์ส่วนตัว (Private or Personal Symbol) หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีผู้สมมติขึ้นแทนสิ่งที่ตนต้องการกล่าวถึง เป็นลักษณะส่วนตัวโดยเฉพาะ เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสมมติขึ้นเฉพาะตัว บางครั้งจึงเข้าใจได้ยาก หรือเข้าใจไม่ตรงกัน สัญลักษณ์ประเภทนี้หากมีการใช้ซ้ำ ๆ หรือมีผู้ใช้ตามอย่างจนเป็นที่เข้าใจกันทั่วไป สัญลักษณ์นั้น ก็จะกลายเป็น สัญลักษณ์ตามแบบแผนได้

การสร้างสัญลักษณ์ประเภทนี้อาจจะสร้างขึ้นใหม่ทีละตัว หรือนำสิ่งที่เคยใช้สัญลักษณ์อยู่ แล้วมากำหนดความหมายใหม่ขึ้น เช่น สีดา เป็นสัญลักษณ์ของความเศร้า ความมืดมน ความมัว หมอง และความตาย แต่กวีอาจนำสัญลักษณ์สีดามาใช้เป็นสัญลักษณ์หมายถึงความรักแท้ เป็น ต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว สัญลักษณ์เป็นสิ่งสมมุติที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้แทนความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยบางสัญลักษณ์อาจเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้สืบต่อกันมาตามแบบแผนที่ใช้มาแต่ก่อน จนสามารถเข้าใจได้ทั่วไป และง่ายต่อการตีความหมายเพราะใช้ในรูปแบบซ้ำ ๆ และสัญลักษณ์ บางอย่างที่ถูกสมมติขึ้นเฉพาะตัว อาจจะเข้าใจได้ยากหรือเข้าใจไม่ตรงกัน ต้องอาศัยบริบทแวดล้อมช่วยตีความหมาย ให้เข้าใจง่ายขึ้น สัญลักษณ์จึงเป็นเครื่องหมายแทนสิ่งที่เป็นนามธรรมโดยสะท้อนจินตนาการของผู้เขียนผ่านถ้อยคำ หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้มีความหมายที่คนในกลุ่มเดียวกันสามารถเข้าใจหรือคาดเดาความหมายได้ และสิ่งที่นำมาเป็นสัญลักษณ์อาจจะเป็นถ้อยคำ สิ่งของ เครื่องหมายและมโนภาพต่าง ๆ เช่น **ดอกกุหลาบสีแดง**เป็นสัญลักษณ์ของความรัก **นกพิราบขาว**เป็นสัญลักษณ์ของสันติภาพ **พญามาร**เป็นสัญลักษณ์ของกิเลสหรือความชั่วร้าย เป็นต้น

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรม ในช่วงเวลาหนึ่ง และวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งก่อสร้างทางสังคม (Social construct) นอกจากนี้วัฒนธรรมคือสิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว หากแต่มีรูปแบบเป็นวงจร และอัตลักษณ์จะอยู่ในวัฒนธรรมเหล่านั้น⁹

ความหมายของอัตลักษณ์

สังคมมนุษย์ คือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น ประเทศ จังหวัดและอื่น ๆ และมักจะมีวัฒนธรรมหรือประเพณีรวมถึงภาษา การละเล่นและอาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์รวมกันเป็นสังคมนั้น เพราะมนุษย์มีพฤติกรรมอยู่ร่วมกันในสังคมพฤติกรรมเหล่านั้นได้ขัดเกลาโดยลำดับจนกลายเป็นวัฒนธรรม ดังนั้นในแต่ละสังคมจึงย่อมมีวัฒนธรรมเฉพาะตัวถือเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น แม้ว่าจะมีชนกลุ่มต่าง ๆ ตามภาษาพูดที่หลากหลายแต่วัฒนธรรมจะแสดงถึงความเป็นปึกแผ่น การมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเด่นชัดและหลากหลายจนกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศ

มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้เกิดการหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติความเชื่อ ความสนใจ ความคิดสร้างสรรค์ไปในทางเดียวกัน ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ การนิยามตัวตนหรือบอกว่าตนเป็นใครตรงกับศัพท์ทางวิชาการด้านมานุษยวิทยาที่ว่า "อัตลักษณ์"¹⁰

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล¹¹ กล่าวว่า อัตลักษณ์ แปรเปลี่ยนตามบริบทของวัฒนธรรมยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้มิติเวลาเร่งเร็วขึ้น และ มิติพื้นที่หดแคบเข้ามา เกิดการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม อย่างรวดเร็ว หลากหลายและซับซ้อน การเปลี่ยนแปลง นี้แสดงออกได้หลายลักษณะและหลายมิติ ในระดับ จุลภาคจะพบการปรับเปลี่ยนแบบแผนชีวิตประจำวัน ของปัจเจกบุคคลซึ่งเชื่อมโยงกับการปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่น ในระดับมหภาคจะพบการเคลื่อนไหวทาง ศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมใหม่ๆ มากมาย และมีกระบวนการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์จากการ ผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน

อัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ทั้งระหว่างบุคคลในสังคม ภายในตัวบุคคลเอง ในแต่ละบุคคลอาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่จะเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งที่ตนยอมรับเพื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของบริบทในเวลาและพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้อาจถูกกำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนด ตนเองหรือถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลโดยสังคมก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความแตกต่าง ระบบของความ หลากหลาย และการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยงกับสังคมอย่างไร

⁹ ฉลาดชาย รมิตานนท์, แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไทย. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔.

¹⁰ ดำรงค์ ฐานดี, สังคมและวัฒนธรรม. หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม. หนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6.(กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๖), หน้า ๗๓.

¹¹ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา, ๒๕๕๖), หน้า ๑-๒.

ดังนั้นอัตลักษณ์กับสังคม จึงเป็นเรื่องแยกกันไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตนของอัตลักษณ์ นั้น ต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคลก็ยังคงมีการนิยามตนเอง ว่ามีตำแหน่งแห่งที่ หรือมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่

ประเภทของอัตลักษณ์

จากความหมายของอัตลักษณ์ที่บุคคลมีลักษณะเฉพาะ หรือลักษณะที่เหมือนกันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอันเป็นผลจากกระบวนการทางอารมณ์ ความรู้สึกภายในตนเอง และกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้นสามารถนำมาจำแนกประเภทของอัตลักษณ์ ได้ดังนี้

๑. อัตลักษณ์บุคคล เกี่ยวข้องกับ “มิติภายใน” ของบุคคล อันได้แก่ อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งบุคคลมีต่อตนเอง

๒. อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) คือ สถานภาพทางสังคม เช่น อาชีพ ชนชั้น เพศ ชาติพันธุ์หรือศาสนาที่บุคคลนั้นสังกัด อัตลักษณ์บุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมมีการซ้อนทับกันอยู่ เช่น การที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และตำแหน่งทางสังคม อาทิ ความเป็นลูก ความเป็นเพื่อน หรือตำแหน่งทางสังคมแก่บุคคลส่งผลให้บุคคลเรียนรู้และเลือกนิยามตนเองให้เหมาะสมกับสังคม และมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบท สัญลักษณ์ที่บุคคลนำมาใช้นิยามตนเองทั้งต่อสังคมและต่อตนเอง

สรุป อัตลักษณ์หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัว เพราะฉะนั้นคำว่า “อัตลักษณ์” จึงหมายถึงคุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของบุคคล สังคม ชุมชนหรือประเทศ ตัวอย่าง เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่นและศาสนา ซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับสังคมอื่น ๆ กล่าวคือลักษณะที่ไม่เหมือนกับของบุคคลอื่น ๆ นั่นเอง

3.3 แนวคิดการพัฒนา

พัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น โดยได้มีการกำหนดแนวทางในการพัฒนาไว้แล้ว ซึ่งการพัฒนานั้นมิได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นด้านปริมาณที่สามารถจับต้องได้ วัดได้ เท่านั้น แต่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพด้วย นั่นคือประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาและประชาชนมีความพึงพอใจตลอดจนมีความสุขด้วยการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้น อันเนื่องมาจากความต้องการของมนุษย์ที่อยากเห็นสิ่งดีๆ เกิดขึ้นในสังคมของตนเอง ที่เรียกกันว่า “การพัฒนา”(Development) คือ กระบวนการเพื่อเพิ่มความสามารถของคนส่วนใหญ่ที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตน โดยเนื้อหาสาระสำคัญของการพัฒนาจึงอยู่ที่ความสามารถของคนส่วนใหญ่ ส่วนกลไกหรือกระบวนการนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำมาใช้ในการดำเนินงาน

เกื้อ วงศ์บุญสิน¹² ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าหรือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ตามเกณฑ์หรือเป้าหมายของการพัฒนาตามที่ได้กำหนดคุณค่าไว้ และได้สรุปความหมายคำว่า การพัฒนา ตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ไว้ดังนี้

๑. การพัฒนา คือ สภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศหนึ่งๆ สามารถทำให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติสูงถึงร้อยละ ๕ – ๗ ต่อปี และสามารถรักษาระดับนี้ไว้ได้ เป็นสภาวะที่ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี

๒. การพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการเร่งรัดให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้นและประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

¹² เกื้อ วงศ์บุญสิน, ประชากรกับการพัฒนา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๔๐.

๓. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการว่าจ้างงานที่ได้วางแผนไว้แล้วเพื่อลดสัดส่วนของภาคเกษตรกรรม ในขณะที่เพิ่มสัดส่วนของภาคอุตสาหกรรมและการบริการ

๔. การพัฒนา คือ การสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ซึ่งการพัฒนา นั้นจะประสบความสำเร็จได้ด้วยการลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและการว่างงาน ในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเจริญเติบโต

๕. การพัฒนา คือ กระบวนการหลายมิติ ซึ่งประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างทางสังคม ทำที่ของประชาชน สถาบันต่างๆ ของชาติ การเร่งรัดความเจริญเติบโต การลดความไม่เท่าเทียม และขจัดความยากจน นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงต่อระบบสังคมทั้งระบบ และมุ่งสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนและกลุ่มต่างๆ ในสังคมภายในทั้งระบบ เป็นก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่า ทั้งในด้านวัตถุและความรู้สึกนึกคิด

๖. การพัฒนา คือ การสร้างความทันสมัย กล่าวคือ การที่คนในสังคมมีเหตุผล มีทัศนคติและความคิดที่ไม่มั่งงาย มีวินัยทางสังคม มีการคิดและวางแผนการพัฒนา มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิต การปรับปรุงสถาบันทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชและมีประชาธิปไตยในระดับพื้นฐานแนวความคิดในการพัฒนาสังคมมนุษย์นั้นมีวิธีการมากมาย แต่มีบางวิธีการที่เชื่อว่าการจะพัฒนาสังคมได้นั้นจำเป็นต้องพัฒนาจิตใจของทรัพยากรมนุษย์ให้มีศีลธรรม (คุณภาพทางจิต) เสียก่อนแล้วจึงพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การเป็นการสร้างบรรยากาศในการทำงานที่เอื้ออำนวยต่อการแสดงออกของศักยภาพบุคคล ในองค์การทำให้เกิดคุณภาพชีวิตในการทำงานเกิดการพัฒนาองค์การรวม ทั้งการออกแบบงานใหม่ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากภาวะปัจจุบันมีการแข่งขันทางธุรกิจมาก ทำให้องค์การมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาการบริหาร งานบุคคล ต้องมีการปรับสภาพเพื่อความอยู่รอดขององค์การ ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่มีลักษณะต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิตของบุคคลในองค์การมีความเกี่ยว ข้องกับเรื่อง การฝึกอบรม (Training) การศึกษา (Education) จะเน้นที่ตัวบุคคล และการพัฒนา (Development) จะเน้นที่ตัวบุคคลในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะสำเร็จได้ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ การที่มีระบบ และทำอย่างต่อเนื่องติดต่อกันทุกระดับ เพราะคนที่มีความรู้ ความเข้าใจมีทัศนคติที่แตกต่างกันจะไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ การประสานงานให้เป็นระบบต่อเนื่องกัน จึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จแก่องค์การได้ เพราะฉะนั้น **แนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การแบ่งออกเป็น ๔ ประการ** ดังต่อไปนี้

๑. การเคารพในสิทธิของบุคคล การฝึกอบรมเป็นความจำเป็นของพนักงานที่เข้ารับการอบรม ไม่ว่าจะ เป็นในแง่รูปแบบ เนื้อหาและวิธีการ

๒. การมุ่งแก้ปัญหาให้แก่องค์การ การมุ่งแก้ปัญหาเป็นตัวกำหนดบทบาททางด้านพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ ให้มุ่งส่งเสริมการแก้ปัญหาในฐานะที่การศึกษา การฝึกอบรมเป็นองค์ประกอบของงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๓. มุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการอบรมพัฒนา ทั้งในด้านการเตรียมตัวการจัดการ เนื้อหา รูปแบบ ซึ่งผู้เข้ารับการอบรมพัฒนาต้องมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาองค์การ

๔. เป็นกระบวนการที่มีระบบ บุคคลที่มีทัศนคติที่เหมือนกัน การสอดประสานที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดผลสำเร็จแก่องค์การได้

กล่าวโดยสรุป การพัฒนา ก็คือการ“ทำให้ดีขึ้น” หรือการเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมที่เป็นอยู่ในให้ดีขึ้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลง วิวัฒนาการ ความเจริญเติบโต หรือความก้าวหน้า นั่นเอง

3.4 แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ เป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ

ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นใดเฉพาะท้องถิ่นหนึ่ง อาจเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เราเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอาจมีชื่อ เรียกได้หลายอย่าง เช่น ภูมิปัญญาไทย, ภูมิปัญญาพื้นบ้าน, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, ทรัพยากรท้องถิ่น, แต่ไม่ว่าจะเรียกว่าอะไร ก็ให้หมายความว่าเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้หรือผู้มีประสบการณ์ ซึ่งเรียกว่าปราชญ์ชาวบ้าน หรือปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาดังกล่าวในลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

ประเวศ วสี¹³ ภูมิปัญญา เกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มายาวนานความรู้ด้านต่าง ๆ เชื่อมโยงกันไปหมด ในทุกสาขาวิชา ไม่ได้แยกออกเป็นวิชาๆ ตามที่ร่ำเรียนมา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์¹⁴ ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญา ว่าหมายถึง (๑) ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ มีลักษณะเป็นข้อมูลเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่นความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ฯลฯ (๒) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็กลายเป็นความรู้ความเชื่อบางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ตายแล้วไปไหน มีจริงหรือไม่ และ (๓) ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น

ธวัช ปุณโณทก¹⁵ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญา ยังหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักถนอมข้าวโดยใช้ควาย รู้จักสานกระบุงตะกล้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวันรวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระต๊ามแช่น้ำ ต้มให้เดือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น”

เสรี พงศ์พิศ¹⁶ กล่าวว่า ภูมิปัญญา คือ ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย สู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์ หมายความว่า เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกันในสังคม และเป็นศิลป์ด้วยคือเป็นความรู้ที่มีคุณค่า ดีและงามที่ผู้คนได้คิดขึ้นมา ไม่ใช่ด้วยสมองแต่เพียงอย่างเดียวแต่ด้วยอารมณ์ความรู้สึก ญาณทัศนะ คือด้วยจิตวิญญาณ

¹³ประเวศ วสี, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,(กรุงเทพฯ : ศรุสภาลาดพร้าว,๒๕๓๔),หน้า ๗๙.

¹⁴สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ภูมิปัญญาไทย, วารสารพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์,๒๕๓๕.

¹⁵ ธวัช ปุณโณทก,ภูมิปัญญาชาวบ้าน, : ทักษะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง. ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน ,๒๕๓๑. หน้า ๔๐-๔๒.

¹⁶เสรี พงศ์พิศ,วิธีทำและวิธีคิด แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน,(กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์,๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

เอกวิทย์ ฌ กลาง¹⁷ กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านและภูมิปัญญาใหม่ที่ รับเข้ามาจากโลกภายนอกได้มีการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาการสร้าง สรรค์ภูมิปัญญาในระดับพื้นบ้าน เป็น การสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนานโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

สามารถ จันทรสุรีย์¹⁸ กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ¹⁹ ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต วิเคราะห์จนเกิดปัญหาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายเรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา

รัตนะ บัวสนธ์²⁰ กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการที่คนแต่ละคนที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการที่คนดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติจารีต ประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล

ประเวศ วะสี²¹ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากข้างนอก ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน มีความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมและเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง อีกทั้งยังเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าว่าวัฒนธรรม เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มักเกิดจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มันเชื่อมโยงกันไปหมดไม่แยกจากกันเป็นวิชาอย่างที่เรารู้จัก ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่เรามีหนังสือทฤษฎีความรู้มากมายมาอ้างอิงได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขั้นตอน ๓ อย่าง คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ²²

องค์ประกอบของภูมิปัญญา นั้นมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่าแก่ความภาคภูมิใจ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้อาจเกิดจากภูมิ

¹⁷ เอกวิทย์ ฌ กลาง, ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑-๑๒.

¹⁸ สามารถ จันทรสุรีย์, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖.

¹⁹ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. ลาดพร้าว. ๒๕๓๘.

²⁰ รัตนะ บัวสนธ์, งานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง, ๒๕๓๕, หน้าบทคัดย่อ.

²¹ ประเวศ วะสี, แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓)

²² อเนก นาคะบุตร, ชนบทไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา กับบทเรียนของภูมิปัญญาไทย : สูทิศทางการพึ่งตนเองของชนบทในอนาคต. ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย, ๒๕๓๑, หน้า ๑-๑๔.

ความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่อถืออันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่ติงาม องค์ประกอบของภูมิปัญญา สรุปได้²³ ดังนี้คือ

(๑) **ความคิด** เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกายและนักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์สังเคราะห์ จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบ ของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

(๒) **ความรู้** มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี ญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ (Relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) องค์ความรู้เป็นหมวด ๆ (Category) ความรู้ หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น

(๓) **ความเชื่อ** เป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธาหรือยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

(๔) **ค่านิยม** คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่อง สรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทางกาย วาจา และความคิด โดยสรุปค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

(๕) **ความเห็น** คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

(๖) **ความสามารถ** หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ชุมชนในการที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือชุมชนย่อมจะต้องมีแตกต่างกัน เช่น การที่บางคนสามารถปาฐกถาได้ดีลำดับเนื้อหาและการแสดงทุกอย่างเป็นที่ชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น

(๗) **ความฉลาดไหวพริบ** หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณ เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกันควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไป ตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

²³ <http://namzaza1615.blogspot.com/2014/03/blog-post.html>

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย²⁴ ลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

๑. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นทั้งความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
๒. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
๓. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคน
๔. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว และการเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
๕. ภูมิปัญญาไทยเป็นพื้นฐานสำคัญในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ
๖. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะ หรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
๗. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม

ประเภทของภูมิปัญญา

ประเภทของภูมิปัญญา มีหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และหลักเกณฑ์ต่างๆ ตามหน่วยงานและนักวิชาการกำหนด

พัชรินทร์ สิริสุนทร²⁵ ได้ศึกษาถึงประเภทของภูมิปัญญา ทำให้ทราบว่าคุณลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญา สามารถจำแนกได้ ๒ ประการ ได้แก่ ลักษณะภูมิปัญญา ที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรมได้แก่ ความเชื่อ แนวคิด ค่านิยม ปรัชญาการดำเนินชีวิต เป็นต้น ส่วนลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เครื่องดนตรี ศิลปหัตถกรรม อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งได้เป็น ๑๐ สาขา²⁶ ดังนี้

๑. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ สวนเกษตร ไร่นาสวนผสม เป็นต้น
๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อชะลอการนำเข้าตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มหัตถกรรม กลุ่มโรงสี เป็นต้น
๓. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านและแผนโบราณไทย การนวดแผนโบราณ เป็นต้น
๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่า

²⁴สารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน ฉบับเสริมการเรียนรู้โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๙, เล่มที่ ๒๓,(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,๒๕๔๘) แหล่งข้อมูลออนไลน์ <http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=23&chap=1&page=t23-1-infodetail01.html>

²⁵ พัชรินทร์ สิริสุนทร, **ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ แนวคิด เทคนิคและกระบวนการ**, (กรุงเทพฯ: บริษัท วี.พรินท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

²⁶ <https://sites.google.com/site/chaibadanbon/home/keiyw-kab-phumipayya/prapheth-khng-phumipayya>

ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การอนุรักษ์ป่าชายเลน การทำแนวปะการังเทียม การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการบริการและสะสมกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

๖. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการ การประกันคุณภาพชีวิต ให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

๗. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

๘. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาท และหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรกลุ่มสวนยางพารา กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

๙. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การรวบรวมหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

๑๐. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่า ให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การนำวัสดุธรรมชาติมาใช้ในประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

จากการจำแนกประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปเป็นองค์ความรู้จำแนกได้ ๔ ประเภท²⁷คือ

๑. องค์ความรู้ทางธรรมชาติ เช่น ดิน หินแร่ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง น้ำตก พืช สัตว์ ฯลฯ

๒. องค์ความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สถานที่ราชการ สถานประกอบการ สถานประกอบอาชีพ อีสระ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ศูนย์วัฒนธรรม วัด โบสถ์ มัสยิด ฯลฯ

๓. ทรัพยากรทางสังคม เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ฯลฯ

๔. ทรัพยากรทางบุคคล เช่น ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ พ่อแม่ ผู้ปกครอง นักเรียนที่มีความรู้ความสามารถ อาจารย์ ครู นักวิชาการ โรงเรียน อื่น ๆ ฯลฯ

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของชาวบ้านหรือประชาชน ในท้องถิ่น ที่ได้สั่งสม สืบทอด และปฏิบัติต่อกันมาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสืบทอดไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผ่านการถ่ายทอดแบบต่างๆ ทั้งทางตรง และ

²⁷ <https://krusittisak.wordpress.com/2011/07/23> เข้าถึงข้อมูล ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖.

ทางอ้อม ภูมิปัญญาจึงเป็นทั้งองค์ความรู้ความคิดความเชื่อความสามารถ ที่กลุ่มชนได้จาก ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีการพัฒนาและสืบทอดต่อกันมา

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้าน

สุภัทรา โหฬาริกเดช²⁸ ได้กล่าวว่า ผ้าและงานทอผ้า นับเป็นผลงานของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้คนในโลกนี้ จากหลักฐาน ทางโบราณคดีที่ปรากฏ อยู่ในปัจจุบัน พบว่าดินแดนซึ่งเป็นราชอาณาจักรไทยอยู่ นี้มีการทอผ้าขึ้นใช้มาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒,๕๐๐ ปีโดยหมู่ชนที่อาศัยกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปในเขตแหลมทองนี้ แม้แต่หมวกก็พบว่ามี การนำมาทอเป็นผืนผ้าตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในแหล่งโบราณ คดีบ้านเชียงที่พบว่ามี การทอผ้าไหมมาก่อนที่จีนจะนำไปทอเป็นผ้าไหมจนแพร่หลายไปทั่วโลก

การทอผ้าเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ' ที่คนไทยรุ่นปัจจุบันต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ ในสมัยก่อนผู้หญิงไทยจะทำเครื่องใช้ต่างๆ ในบ้านเอง งานสำคัญอย่างหนึ่งคือการทำเสื้อผ้าผ้าถุง ผ้าห่ม ไว้ใช้กันในครอบครัว ในพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ก็ต้อง ใช้ผ้าผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคนไทย เช่นเดียวกับ งานวิจัยของทศวรรษ ธิมาคำ²⁹ เรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่อง การทอผ้ายกคำพูน พบว่า มนุษย์สามารถผลิต ผ้าชนิดต่างๆที่มีคุณภาพและมีสีสันขึ้นอย่างมาก ศิลปะเกี่ยวกับการทอผ้าหรือการผลิตผ้า คงสืบทอดเรื่อยมาจนถึงยุคที่คนไทยรวมตัวกันตั้งเป็นอาณาจักรต่างๆขึ้น ตั้งแต่อาณาจักรล้านนาไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๔) อาณาจักรสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ จนถึงปัจจุบัน) ซึ่งในอาณาจักรล้านนาไทยนั้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แสดงว่ามี การทอผ้าขึ้นใช้ทั่วไป ทั้งที่ทอใช้สอยในครอบครัว และเป็นสินค้าซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน

กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่างๆ เป็นเทคนิคและ ความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือการนำเส้นฝ้ายหรือไหมมาขดกันให้เป็นลายโดยซึ่งเส้นกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่าเส้นด้ายยืนแล้วใช้อีกเส้นหนึ่ง เรียกว่าเส้นด้ายพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานขดกันก็จะเกิดลวดลายต่างๆ

ผ้าบางชนิด ผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้ายและสอดสีสลับกันบางวิธีก็จะจับผูกและมัด เน้นเป็นช่วงๆ หรืออาจจะยกด้ายที่ทอเป็นระยะๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ผู้ทอต้องสามารถจดจำ ลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลายแต่ก็สามารถ นำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมงดงามแสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของชาวชนบทเป็นอย่างดี ผ้าทอมือจึงมีเทคนิคการทอและความสวยงามเป็นที่สุด ผ้าทอของชาวบ้านมีรูปแบบ ระเบียบ ลาย ที่บ่งชี้ถึงกลุ่มของคนไทยสายต่างๆ ได้ผ้าชิ้นที่หนึ่งก็มีการทอให้แตกต่างกัน สามารถบอกได้ว่าหญิงคนใดยังเป็นโสดและหญิงคนใดแต่งงานแล้ว ผ้าชิ้นของหญิงมีสามีจะเป็นชิ้นที่นำผ้าสามชิ้นมาต่อกัน แบ่งเป็นส่วนบน ส่วนกลางและส่วนเชิงแต่ละส่วนจะทอเป็นลวดลายแตกต่างกันทั้ง ๓ ส่วน ผ้าชิ้นของหญิงสาวจะเป็นผ้าผืนเดียวกันตลอดทั้งผืน อาจใช้วิธีมัดหมี่เป็นดอกเป็น ลวดลายอย่างเดียวสวยงามมา' ชายผ้าชิ้น แทบทุกผืนจะมีวิธีทำลวดลาย

²⁸ สุภัทรา โหฬาริกเดช,ผ้าและงานทอผ้า,แหล่งที่มา [http:// www2.swu.ac.th](http://www2.swu.ac.th) (17 มิถุนายน 2555).

²⁹ ทศวรรษ ธิมาคำ,การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่อง การทอผ้ายกคำพูน,(เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓),หน้าบทคัดย่อ.

แปลกๆ เช่น อาจ จะจกใหม่ สลับกับฝ่ายในรูปแบบของการผสมปักกลายๆ แต่แทนที่จะใช้เข็มปักเขา จะใช้ขนเม่นทำ ลวดลายวิธีนี้เรียกว่า “จก” แต่ละบ้านจะมีลวดลายของตน ผ้าตีนจกที่นิยมกันมากคือ ผ้าตีนจกของ หาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย เป็นศิลปะพื้นบ้านลวดลายสวย สีสาม

ในปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองหลายแห่งยังทอลวดลายสัญลักษณ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะในชุมชนที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์ บางกลุ่มที่กระจายตัวกันอยู่ ในภาคต่างๆของประเทศไทย ศิลปะการทอผ้าของกลุ่มชนเหล่านี้จึงนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่จนถึงทุกวันนี้ หากจะแบ่ง ผ้าพื้นเมืองของกลุ่มชนเหล่านี้ตามภาคต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ก็อาจจะแบ่งคร่าวๆได้ดังนี้³⁰

ส่วนลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไทย ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยที่ทอกันตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วย ลวดลายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งผู้ใช้ผ้าในยุคปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ ความหมายและมองไม่เห็นคุณค่า ลวดลายและสัญลักษณ์เหล่านี้บางลายก็มีชื่อเรียกสืบต่อกันมาหลายชั่วคน บางชื่อก็เป็นภาษาท้องถิ่นไม่เป็นที่เข้าใจของคนไทยในภาคอื่น ๆ เช่น ลายเอี้ย ลายบักจัน ฯลฯ บางชื่อก็เรียกกันมาโดยไม่รู้ประวัติเช่น ลายแมงมุม ลายปลาหมึก ซึ่งแม้แต่ผู้ทอก็อธิบายไม่ได้ว่าทำไมจึงเรียกชื่อ ' นั้น บางลวดลายก็มีผู้ตั้งชื่อให้ใหม่ เช่นลาย"ขอพระเทพ" เป็นต้น สัญลักษณ์และลวดลายบางอย่าง ก็เชื่อมโยงกับคติและความเชื่อของคนไทยพื้นบ้านที่นับถือสืบต่อกันมาหลาย ๆ ชั่วอายุคน และยังสามารถเชื่อมโยงกับลวดลายที่ปรากฏอยู่ในศิลปะอื่น ๆ เช่น บนจิตรกรรมฝาผนัง และสถาปัตยกรรม หรือบางทีก็มีการกล่าวถึงใน ตำนานพื้นบ้าน และในวรรณคดี เป็นต้น

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้าน

ผ้าเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองกับสภาพของธรรมชาติจัดอยู่ในหมวดความจำเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่เรียกว่า เครื่องนุ่งห่ม ผ้าเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมแต่บรรพกาลสืบมา ทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว มีการถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกในครอบครัว เช่น ลูกสาว หลานสาว แม่หรือยายจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรม และถ่ายทอดวิธีการ กรรมวิธีและประสบการณ์ในการทอผ้า จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม สิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ในปัจจุบัน นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค คือ เครื่องนุ่งห่ม ในสังคมเกษตรกรรมทุกครัวเรือนจะทอผ้าใช้เองในครอบครัวซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้หญิงกรรมวิธีการทอผ้า มีการถ่ายทอดสั่งสมเป็นภูมิปัญญาและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชนเผ่าของตนเองสืบทอดจนถึงปัจจุบัน

ผ้าทอเป็นงานด้านหัตถกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ทำให้ชุมชนอีสานยังคงมีการทอผ้าเป็นวิถีวัฒนธรรมของผู้หญิงอีสานอยู่เกือบทุกหมู่บ้านจนถึงทุกวันนี้ ดังคำกล่าวที่ว่า “เมื่อสิ้นหนานาผู้หญิงทอผ้าผู้ชายตีเหล็ก” ผ้าทอแต่ละผืน จะบรรจุไว้ด้วยเรื่องราวของวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และความเชื่อความศรัทธาของชุมชนที่ถ่ายทอดลงใน ชิ้นงานอันเกิดจากฝีมือของช่างทอผ้าการทอผ้าเป็นงานที่ละเอียดอ่อน ต้องใช้ความอดทน ความประณีต ความพยายาม และความรักในสิ่งที่ทำผ้าทอแต่ละผืนจึงแฝงไว้ด้วยความรักความผูกพันที่ผ่านการถักทอ ออกมาเป็นผืนผ้าดังนั้นการส่งเสริมการทอผ้าพื้นบ้าน จึงไม่ใช่การเน้นเฉพาะเรื่องความสวยหรือไม่สวย ของผ้าทอแต่หมายถึงการสร้างสรรชีวิตและวัฒนธรรมอันดีงามให้เข้มแข็ง ทั้งสภาพความเป็นอยู่ที่เป็น ชีวิตจริง

³⁰ ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน, กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไหมไทย,๒๕๕๔ : ระบบออนไลน์

ครอบครัว ญาติพี่น้อง ดำเนินชีวิตตามครรลองคลองธรรม สืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม การทอผ้า จึงเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ที่มีการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น

การทอผ้าไหมของชาวบ้านในอดีตเป็นการผลิตแบบครบวงจร คือเริ่มตั้งการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมให้ผลิตรังไหม แล้วจึงเอารังไหมไปสาวเอาเส้นไหมสำหรับใช้ทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยจะทำในเวลาว่างระหว่างการประกอบอาชีพหลัก คือทำนา ทำไร่ โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก การทอผ้าเป็นทั้งหัตถกรรมและงานศิลปะที่เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ ชาวบ้านมีความรู้เรื่องการผลิตผ้าไหมจากการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันนี้ถึงแม้จะมีเทคโนโลยีในการผลิต แต่การผลิตผ้าไหมแบบพื้นบ้านยังคงเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างพึ่งพาอาศัยกัน

โดยมีกระบวนการและวิธีการที่เป็นลักษณะเฉพาะประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน³¹ ดังนี้

๑. ขั้นตอนการผลิตเส้นไหม

๑) การปลูกหม่อน หม่อนเป็นพืชที่ใช้ใบเลี้ยงตัวไหมชาวบ้านนิยมปลูกตามที่ว่างบริเวณบ้านเรือน ตามไร่ สวน หรือตามรั้วบ้าน เพื่อใช้เลี้ยงตัวไหม ในเวลาว่างจากการทำนาทำไร่ โดยจะใช้ลำต้นหม่อนในการขยายพันธุ์ ปริมาณมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความต้องการในการผลิต กล่าวคือจะใช้เลี้ยงไหมมากหรือน้อยนั่นเอง ในปัจจุบันมีการส่งเสริมพันธุ์หม่อน วิธีปลูก และวิธีบำรุงรักษาเพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มที่ เหมาะสมกับพื้นที่และความต้องการในการเลี้ยง

๒) การเลี้ยงไหม ไหมที่นิยมเลี้ยงในอดีตเป็นไหมพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งจะผลิตเส้นไหมที่เส้นเล็ก อ่อนนุ่ม และเงางาม การขยายพันธุ์มาเลี้ยงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ขอแนว”(พันธุ์) นั้น ก็ขอจากบ้านใกล้เรือนเคียง ในขณะที่เป็นรังไหมหรือไขไหม ไม่มีการซื้อขาย อาหารของตัวไหมคือใบหม่อนการเลี้ยงไหมจะมีปริมาณมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงงานในครัวเรือนและต้นหม่อนที่ปลูกให้อาหารตัวไหมเป็นสำคัญ วงจรชีวิตของไหมแต่ละรุ่นเริ่มตั้งแต่ การวางไข่ การแตกตัว และพัฒนาการของตัวไหมแต่ละรุ่นจนกระทั่งเป็นตัวผีเสื้อ จะใช้เวลาประมาณ ๔๕ วัน

๓) การสาวไหม คือการนำเอารังไหมไปใส่หม้อต้มในน้ำร้อน เพื่อให้รังไหมอ่อนตัว ทำให้สาวหรือดึงเส้นใยไหมออกง่าย การดึงเส้นใยไหมหรือการสาวไหม ใช้อุปกรณ์ได้แก่ หม้อดิน พวงสาว ไม้คืบหรือไม้สาว สำหรับใช้กันรังไหมขณะดึงเส้นใย และตะกร้าใส่เส้นไหม การสาวไหมมี ๒ ขั้นตอนคือ ๑) การสาวไหมลึบหรือไหมใหญ่ คือ ไหมชั้นนอกของรังไหม จะเป็นไหมเส้นใหญ่ เนื้อหยาบ สีเหลืองอมส้ม การสาวไหมลึบจะสาวไปจนสังเกตเห็นว่ารังไหมสีจางลงเป็นสีเหลืองอ่อน จึงจะตัดรังไหมมาพักไว้ และ ๒) การสาวไหมน้อย หลังจากสาวไหมลึบออกแล้วก็จะนำรังไหมที่ตัดพักไว้ใส่กลับคืนลงหม้อต้มเพื่อสาวเส้นไหมต่อไปอีก ไหมน้อยจะมีลักษณะเส้นใยสีเหลืองเป็นมันวาว อ่อนนุ่ม เส้นไหมที่ได้จากการสาวไหมเรียกว่าไหมดิบ จะนำไปสู่ขั้นตอนการเตรียมเป็นเส้นพุ่งและเส้นยืนสำหรับใช้ในการทอผ้าต่อไป

การทอผ้านั้นต้องอาศัยฝีมือและความรู้ความชำนาญของผู้ทอเป็นอย่างมาก เป็นงานศิลปะที่มีอยู่เพียงชิ้นเดียวในโลก เพราะแต่ละคนที่ทำแต่ละขั้นตอน จะมีความแตกต่างกัน เส้นไหมที่สาวได้แต่ละช่วงเวลาหรือแต่ละระยะของฝึกไหมให้ความหนาของเส้นไม่เท่ากัน สีไม่เหมือนกัน นอกจากนั้นแล้วความสามารถในการทอ การสอดกระสวย ความแรงในการตีกระทบหรือการฟัดทำให้ได้สีเข้มอ่อนต่างกัน การเรียงเส้นไหมให้ตรงลายจะแสดงถึงความคมชัดและความชำนาญของผู้ทอแต่ละคน อากาศ อุณหภูมิ

³¹ เรืองฤทธิ์ วัฒนศึกษา, การเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าไหม : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตสุขาภิบาล อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ๒๕๓๓), หน้า ๒๓ - ๓๐.

หรือแม้แต่อารมณ์ความรู้สึกของผู้ทอ สิ่งเหล่านี้มีผลกับความสวยงามของผ้าผืนนั้น ๆ จึงทำให้ผ้าทอมือแต่ละผืนที่ทอ มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองและมีเพียงผืนเดียวในโลกเท่านั้น

เครื่องมืออุปกรณ์และวัตถุดิบ สำหรับการทอผ้า³²

๑. **โครงหูกหรือโครงกี่** ประกอบด้วยเสา ๔ ต้น มีรางหูกหรือรางกี่ ๔ ด้าน ทั้งด้านบนและด้านล่าง เสาแต่ละด้ามมีไม้ยึดติดกันเป็นแบบดั้งเดิมที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

รูปภาพที่ ๑ กี่ทอผ้า

๒. **พืม หรือ ฟันหวี** มีฟันเป็นซี่ คล้ายหวี ใช้สำหรับสอดเส้นไหมยืนเพื่อจัดเส้นไหมให้อยู่ห่างกัน และใช้กระทบไหมเส้นพุ่งให้สานขัดกับไหมเส้นยืนที่อัดแน่นเป็นเนื้อผ้า ฟันพืมอาจจะทำด้วยไม้ หรือเหล็ก หรือสแตนเลสก็ได้ มีหลายขนาด ขึ้นกับว่าผู้ใช้จะต้องการผ้ากว้างขนาดเท่าใด เช่น พืมอาจมี ๓๕-๕๐ หลบ หรือมากกว่านี้ แต่ละหลบมี ๔๐ ช่องฟัน แต่ละช่องจะสอด

เส้นไหมยืน ๒ เส้น ดังนั้นการทอผ้าครั้งหนึ่ง ๆ อาจจะใช้เส้นไหมยืนประมาณ ๒๘๐๐ -๔๐๐๐ เส้น ชาวบ้านสมพรรัตน์จะนิยมใช้พืม ๕๐ หรือ ๖๐

รูปภาพที่ ๒ พืม

๓. **เขาหูก หรือตะกอ** คือ เชือกทำด้วยด้ายไนลอนที่ร้อยคล้องไหมยืน เพื่อแบ่งเส้นไหมเป็นหมวดหมู่ตามที่ต้องการเมื่อยกเขาหูกหรือตะกอขึ้น ก็จะดึงเส้นไหมยืนเปิดเป็นช่อง สามารถพุ่งกระสวยเข้าไปให้เส้นไหมพุ่งสานขัดกับเส้นไหมยืนได้ เวลาสอดเส้นไหมยืนต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่งเว้นเส้นหนึ่ง และมีเชือกผูกเขาหูกแขวนไว้กับโครงกี่ด้านบนสามารถเลื่อนไปมาได้ ส่วนด้านล่างผูกเชือกติดกับคานเหยียบ เมื่อต้องการดึงแยกเส้นไหมให้เป็นช่องจะใช้เท้าเหยียบที่คานเหยียบทำให้เขาหูกเลื่อนขึ้น-ลง เกิดเป็นช่องสำหรับใส่เส้นไหมพุ่ง หากต้องการทอผ้าเป็นลวดลายที่งดงาม จะต้องใช้ตะกอและคานเหยียบจำนวนหลายอัน วิธีการเก็บตะกอหรือเก็บเขาจะแตกต่างกัน

³² บ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จ.อุบลราชธานี,แหล่งข้อมูล

รูปภาพที่ ๓ เขาหูกแบบ ๔ ตะกอ

๔.กระสวย ใช้บรรจุหลอดเส้นไหมพุ่ง มีหลายแบบ อาจจะทำจากไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง หรือพลาสติก ให้มีน้ำหนักพอประมาณจะได้ไม่พลิกเวลาพุ่งกระสวย มีความลื่นและไม่มีเสียง ขนาดกว้างประมาณ ๓ เซนติเมตร ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร เจาะรูตรงกลาง ทำปลายทั้งสองด้านให้อ่อนเล็กน้อย เพื่อให้ลอดผ่านเส้นไหมยื่นได้ง่ายขึ้น

รูปภาพที่ ๔ กระสวย

๕.ไม้หน้าหูก คือ ไม้ที่อยู่ส่วนหน้าสุดของหูก สำหรับผูกซึ่งลูกตั้งทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำ

๖.ไม้รางหูก คือ ไม้ที่พาดขวางโครงหูก ส่วนบนทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำมี ๓-๔ ท่อน ใช้สำหรับผูกแขวนลูกตั้ง ไม้ข้างเขา และพืม

๗.กระดานม้วนหูก เป็นไม้กระดานที่ใช้สำหรับม้วนปลายด้านหนึ่งของเส้นไหมยื่น ซึ่งม้วนเก็บและจัดเส้นยื่นให้เป็นระเบียบ นอกจากนี้ยังช่วยให้เส้นไหมในหูกตึง โดยที่ปลายอีกด้านหนึ่งผูกติดหรือพันไว้กับม้วนผ้า

๘.ลูกตั้ง คือไม้ที่สอดค้ำกระดานม้วนหูก มี ๒ ลูก ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ส่วนหัวของลูกตั้งเจ้าสำหรับแขวนไว้กับรางหูกและต้องผูกยึดติดลูกตั้งไว้กับไม้หน้าหูก เพื่อไม่ให้ไม้ลูกตั้งแกว่งไปมา

๙.ไม้ค้ำเขาหรือไม้ค้ำตะกอ เป็นไม้ 2 อันสำหรับแขวนเขาหูกหรือตะกอ ส่วนปลายทั้งสองด้านจะเจาะรูผูกเชือกแขวนไว้กับไม้ที่พาดขวางรางหูก

๑๐.คานแขวน เป็นไม้หาบหูก โดยสอดกับเชือกที่ผูกกับเขาด้านบน เพื่อให้หูกยึดติดกับคาน โดยไม้หาบหูกจะมีอันเดียวไม่ว่าจะใช้พืมที่มีเขา ๒ เขา ๓ เขา หรือ ๔ เขา

๑๑.ตีนพืม หรือตีนเหยียบ หรือคานเหยียบ คือ ไม้ ๒-๔ อัน ขึ้นกับจำนวนเขาหรือตะกอ โดยตีนเหยียบนี้จะผูกเชือกเชื่อมโยงกับเขาหูก เพื่อใช้สำหรับเหยียบดึงเขาหูก ๒-๔ ตับ ให้รังเส้นไหมยื่นขึ้นหรือลงสลับกันและเปิดช่องว่างให้กระสวยพุ่งผ่าน ตีนพืมจะมีลักษณะกลม ยาวประมาณ ๑.๕-๒ เมตร และจะวางขวางกับโครงหูก

รูปภาพที่ ๕ ไม้เหยียบ

๑๒. ไม้ม้วนผ้า หรือไม้พันผ้า หรือไม้ค้ำพัน คือ ไม้ที่ใช้ผูกปลายด้านหนึ่งของไหมยืน ซึ่งสอดผ่านพื้นหวีแล้วใช้ผ้าไหมที่ทอเป็นเนื้อผ้าแล้ว โดยส่วนใหญ่ไม้ม้วนผ้าทำด้วยไม้เหลื่อมยาวประมาณ ๑๒๐-๑๘๐ เซนติเมตร

๑๓. ปากี่ คือ ไม้ที่ใช้รองรับส่วนปลายสองด้านของไม้ม้วนผ้ามี ๒ หลัก แต่ละหลักมีระยะห่างกันตามความกว้างของหูก

๑๔. ไม้นั่ง เป็นไม้กระดานที่ใช้สำหรับนั่งทอผ้า ความยาวของไม้ นั่งเท่ากับ ความกว้างของโครงหูก

๑๕. ผัง เป็นไม้ที่ใช้ขึงไว้ตามความกว้างของริมผ้าที่ทอ เพื่อให้หน้าผ้าตึงพอดีกับฟืม ปลายทั้งสองของผังอาจเหลาแหลมเป็น ๒ แฉกหรือเป็นทองเหลืองที่มี ๒ แฉกสวมทั้งสองข้าง

รูปภาพที่ ๖ ผัง

หลักการทอของกี่ทอผ้า

นวลแข ปาลีนิช³³ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการทอของกี่ทอผ้าไว้ ดังนี้

๑. ทำให้เกิดช่องว่าง (shedding) โดยสับตะกอยกแล้วแยกไหมเส้นยืนออกเป็น ๒ หมู่ โดยหมู่หนึ่งขึ้นและหมู่หนึ่งลงเพื่อให้เกิดช่องว่างให้สอดเส้นไหมพุ่งผ่าน

³³ นวลแข ปาลีนิช, ความรู้เรื่องผ้าและเส้นใย. (กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดยุคเซ็น.๒๕๔๒), ๓๕๐ หน้า.

รูปภาพที่ ๗ ทำให้เกิดช่องว่าง

๒.การสอดไหมเส้นพุ่ง (picking) จะใช้กระสวยส่งไหมเส้นพุ่ง สอดไหมเส้นพุ่งให้พุ่งผ่านช่องว่างที่เปิดเตรียมไว้

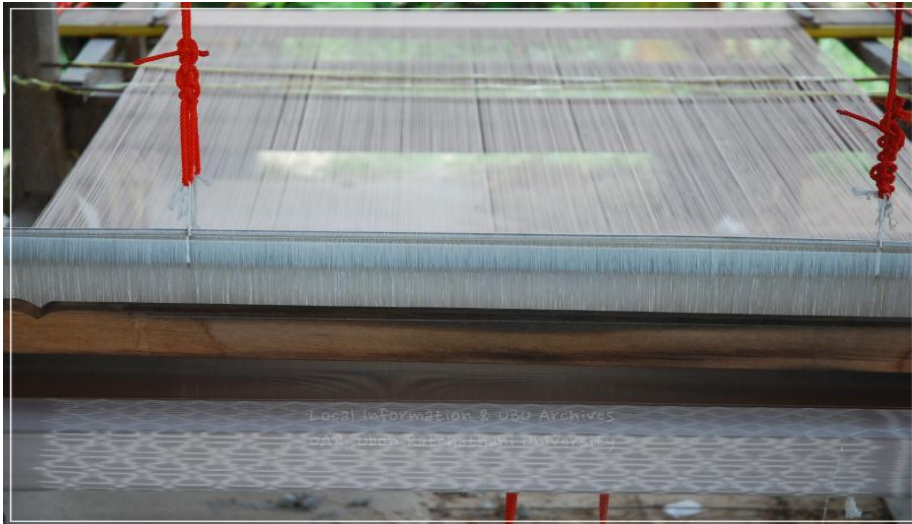
รูปภาพที่ ๘

๓.การกระทบไหมเส้นพุ่ง (battering) เมื่อสอดไหมเส้นพุ่งผ่านแล้วจะต้องใช้ตัวพีมกระทบไหมเส้นพุ่งให้เรียงสานขัดกับไหมเส้นยืนชิดติดกันแน่นเป็นเนื้อผ้า

รูปภาพที่ ๙ ใช้พีมกระทบเส้นไหมให้ติดชิดกันแน่นเป็นเนื้อผ้า

๔.การเก็บและม้วนผ้าเก็บ (taking up and letting of) เมื่อทอผ้าได้จำนวนหนึ่งแล้วจะต้องมีการม้วนผ้าเก็บเข้าแกนม้วน โดยจะต้องมีการปรับไหมเส้นยืนให้หย่อนก่อนจึงม้วนผ้าเก็บ

รูปภาพที่ ๑๐ ม้วนเก็บผืนผ้าที่ทอแล้วเข้ากับไม้ค้ำพัน

๒. ขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมสำหรับทอผ้า เส้นไหมที่ใช้ในการทอผ้ามี ๒ ชนิด คือ เส้นยืนและเส้นพุ่ง ซึ่งมีการเตรียม ดังนี้

๑) การเตรียมไหมเส้นพุ่งหรือไหมทางต่ำ เส้นไหมที่ได้จากการสาวเรียกว่า ไหมดิบ มีความกระด้าง ไม่อ่อนตัว และมีลักษณะเป็นเส้นยาวติดต่อกัน ดังนั้นจึงต้องนำมาทำเป็นปอยหมีขั้นตอนการเตรียมไหมเส้นพุ่งหรือไหมทางต่ำ ได้แก่

- (๑) การเหล่งไหม
- (๒) การดองไหมหรือการพอกไหม
- (๓) การกวักไหม
- (๔) การชันไหม
- (๕) การมัดหมี
- (๖) การย้อมหมี
- (๗) การโอบหมี
- (๘) การล้างหมี
- (๙) การแก้หมี
- (๑๐) การกวักหมี
- (๑๑) การปั่นหลอด

๒) การเตรียมไหมเส้นยืนหรือไหมเครือ มีขั้นตอน ดังนี้

- (๑) การค่นหูก
- (๒) การย้อมไหมเครือ
- (๓) การสีบหูก
- (๔) การพันหูก

๓. ขั้นตอนการทอผ้า เป็นการนำเอาไหมเส้นพุ่งที่มีลวดลายจากการมัดหมี มาทอขัดกับไหมเครือหรือเส้นยืน เครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้า ได้แก่ กี่หรือหูก เป็นเครื่องมือหลักสำคัญที่ใช้ในการทอผ้าเป็นผืน มี ๒ ชนิด ชนิดแรกคือกึ่งตั้งพื้น มีลักษณะเป็นโครงไม้ เป็นแบบดั้งเดิมที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ และปัจจุบันยังนิยมใช้อยู่ เพราะกึ่งชนิดนี้ใช้ทอผ้าที่มีลวดลายต่าง ๆ ได้ดีกว่ากึ่งชนิดอื่น ๆ ชนิดที่สองคือกึ่งกระตุก เป็นกึ่งแบบใหม่ที่ได้อิทธิพลจากการให้มึคุณภาพในการทอได้รวดเร็วยิ่งขึ้น การทอผ้ามัดไหมหมีไม่นิยมทอด้วยกึ่ง

กระตุก เพราะการทอรวดเร็วเกินไปและขาดความประณีต การทอผ้ามัดหมี่จึงใช้ที่ตั้งพื้นแบบแรกมากกว่า แต่เป็นการทอผ้าพื้นหรือผ้าที่มีลายสลับเป็นทางรูปเหลี่ยมต่าง ๆ จะใช้ทอด้วยกี่กระตุกเพราะจะทอได้รวดเร็วกว่า และไม่มีปัญหาของเนื้อผ้าและลวดลาย

หลักของการทอผ้า ก็คือการทำให้เส้นด้ายสองกลุ่มขัดกันแบบตั้งฉาก เส้นด้ายกลุ่มหนึ่งเรียกว่าเส้นยืน และอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่าเส้นพุ่ง ลักษณะการขัดกันของเส้นพุ่งและเส้นยืน จะขัดกันแบบธรรมดาที่เรียกว่าลายขัด หรืออาจจะเพิ่มเทคนิคการทอพิเศษเพื่อให้ผ้ามีลวดลาย สีสนที่สวยงามมากยิ่งขึ้น ซึ่งขั้นตอนพื้นฐานในการทอผ้ามีดังนี้

๑) เตรียมเส้นยืน โดยสับด้ายเส้นยืนเข้ากับแกนม้วนด้ายยืน และร้อยปลายเส้นยืนแต่ละเส้นเข้าไปในตะกอกแต่ละชุดและพันหวี ดึงปลายเส้นยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีกด้านหนึ่ง ปรับความตึงหย่อนให้พอเหมาะ นำหลอดเส้นพุ่งใส่ในกระสวย เพื่อใช้ทอเป็นเส้นพุ่ง

๒) เริ่มการทอผ้าโดยเหยียบที่ไหม้เหยียบเพื่อดึงแยกหมู่ตะกอก ซึ่งจะทำให้เส้นยืนชุดที่ ๑ ถูยกแยกออกจากชุดที่ ๒ และเกิดช่องว่าง จากนั้นจึงสอดกระสวยด้ายพุ่งผ่านเข้าไป และสลับเหยียบไม้เหยียบอีกข้างหนึ่ง เพื่อสลับตะกอกชุดที่ ๒ กระทบพืมหรือพันหวี แล้วสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับคืน ทำสลับกันไปเรื่อย ๆ

๓) การกระทบพืมหรือพันหวี หลังจากสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบพืมหรือพันหวีเพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกัน ได้เนื้อผ้าที่แน่นหนา

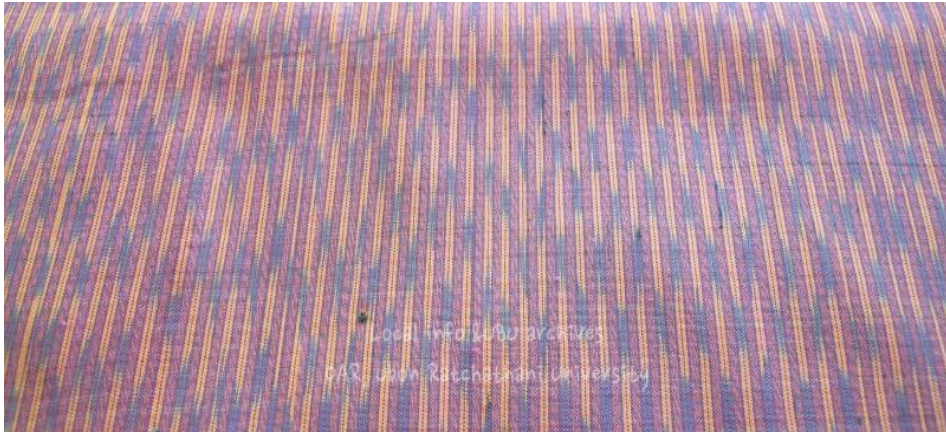
๔) การเก็บหรือม้วนผ้า เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้ว ก็จะม้วนเก็บในแกนม้วนผ้า โดยผ่อนแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะการทอผ้าพื้น เป็นการใช้หลักการทอผ้าเบื้องต้น ที่นำเอาด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่งมาทอขัดกัน เพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยด้ายเส้นพุ่งและเส้นยืนอาจเป็นด้ายสีเดียวกัน หรือต่างสีกัน หรืออาจเป็นการนำเอาด้ายที่เป็นดินเงินหรือดินทองมาทอควบด้วย เพื่อให้ผ้ามีความมันระยิบ

ออกแบบ..ลายสวย

ผ้าไหมมัดหมี่เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันมานาน ลวดลายของผ้าไหมมัดหมี่นั้นส่วนใหญ่เกิดจากวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ บางลวดลายเชื่อมโยงกับคติและความเชื่อที่นับถือกันมา บางลายปรากฏอยู่ในศิลปะอื่น ๆ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง หรือสถาปัตยกรรม สิ่งของเครื่องใช้ ลวดลายในตำนานพื้นบ้าน หรือในวรรณคดี บางลายตั้งชื่อแล้วเรียกสืบทอดกันมาแต่โบราณ บางลายตั้งชื่อขึ้นใหม่ ลวดลายที่เป็นลายดั้งเดิมจึงมีเยอะมาก และส่วนใหญ่จะเป็นผ้าลายทั้งผืน กล่าวคือ เป็นลวดลายที่วางเรียงซ้ำ ๆ ต่อเนื่องกันทั้งผืนผ้า

ลวดลายผ้าต้นแบบ พบเห็นได้ ๔ ลายด้วยกัน ซึ่งเป็นลวดลายที่มีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ และยังพบว่าเป็นลวดลายที่ตกแต่งอยู่บนภาชนะเครื่องปั้นดินเผาโบราณที่ขุดพบที่โคกพนมและที่บ้านเชียงอีกด้วย ประกอบด้วย

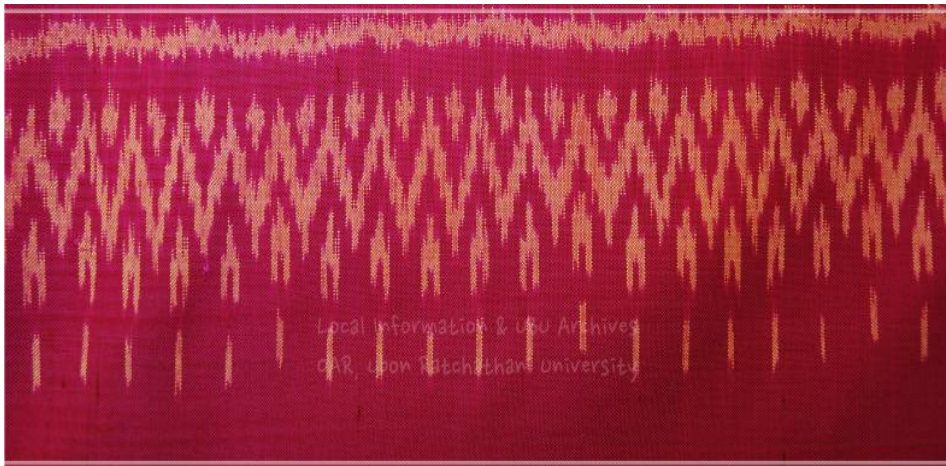
๑. ลายเส้นตรง หรือเส้นขาด ในทางตรงยาวหรือทางขวาง เส้นเดียว หรือหลาย ๆ เส้นขนานกันในภาคอีสานลายเส้นตรงยาวตรงสลับกับลายอื่น ๆ จะปรากฏอยู่ในผ้ามัดหมี่ทั้งไหมและฝ้าย และบ่อยครั้งจะพบผ้ามัดหมี่อีสานเป็นลายเส้นต่อที่มีลักษณะเหมือนฝนตกเป็นทางยาวลงมา หรือที่ระดับอยู่ในผ้าตีนจกเป็นเส้นขาดเหมือนฝนตก หรือลายเส้นขาดขวางเหมือนเป็นทางเดินของน้ำ เป็นต้น

รูปภาพที่ ๑๑

ลายเส้นตรง

๒. **ลายพื้นปลา** ลายนี้ปรากฏอยู่ตามเชิงผ้าของตีนจกและผ้าซิด ตลอดจนเป็นลายเชิงของชิ้นมัดหมี่ของผ้าที่ทอในทุกๆ ภาคของประเทศไทย ชาวบ้านทางภาคอีสานเรียกว่า “ลายเอี่ยน” ลายพื้นปลาอาจจะปรากฏในลักษณะทางขวางหรือทางยาวก็ได้ บางครั้งจะพบผ้ามัดหมี่ที่ตกแต่งด้วยลายพื้นปลาทั้งผืนก็มี

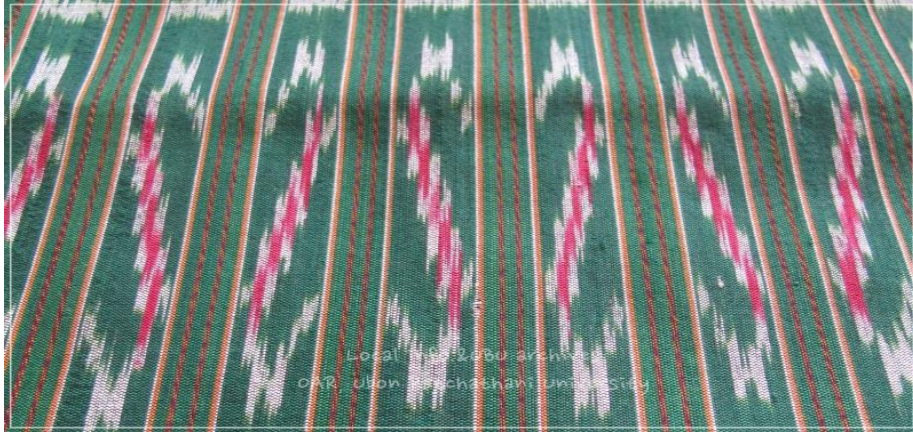
รูปภาพที่ ๑๒ ลายพื้นปลา

๓. **ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือลายกากบาท** เกิดจากการขีดเส้นตรงทางเฉียงหลาย ๆ เส้นตัดกันทำให้เกิดกากบาท หรือตารางสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนหลาย ๆ รูปติดต่อกัน ลายนี้พบอยู่บนผ้าจกผ้าซิด และผ้ามัดหมี่

รูปภาพที่ ๑๓

๔. ลายขดเป็นวงเหมือนกันหอย หรือตะขอ ลายนี้พบอยู่ทั่วไปเช่นกัน บนผ้าจก ผ้าขิด และผ้ามัดหมี่ของทุกภาค ชาวบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน เรียกว่า ลายผักกูด

รูปภาพที่ ๑๔

การออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่³⁴

การออกแบบลวดลายผ้าโดยการใช้อักษรในการเขียน จะกำหนดช่องบนกระดาษกราฟ โดยให้ ๑ ช่องบนกระดาษกราฟเท่ากับลายมัดหมี่ ๑ ลำ เวลาเขียนลายให้ใช้ดินสอจุดเบา ๆ ลงที่ช่องกราฟให้เห็นโครงสร้าง แล้วค่อยฝนดินสอลงเติมช่องกราฟ โดยเขียนลายจากด้านบนลงข้างล่าง และเขียนลายตรงกลางกระดาษกราฟก่อน ถ้าลายเรขาคณิตมุมทงมุมจะต้องตรงกัน และสามารถแบ่งครึ่งได้เสมอกันหรือเท่ากันทั้งสองด้าน หลังจากทำลวดลายส่วนบนของผืนผ้าแล้ว ค่อยมาทำเชิงผ้าที่หลัง และลงสีให้สวยงาม

รูปภาพที่ ๑๕

การออกแบบลวดลายของผ้ามัดหมี่มีหลายรูปแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลายมัดหมี่แบบเรขาคณิต คือ การกำหนดลงกราฟมีมุมจุดกึ่งกลางที่สามารถแบ่งครึ่งได้ เวลามัดลวดลายบนผืนผ้า ในส่วนของเส้นพุ่งให้มัดครึ่งหนึ่งของลาย เริ่มจากครึ่ง พอดีก็จะได้มัดหมี่แบบอิสระ สร้างสรรค์ คือ จะต้องร่างรูปภาพที่จะมัดหมี่แล้วมาลงกราฟ ให้ทำการคำนวณว่าลายขนาดนี้

³⁴กรมหม่อนไหม, การออกแบบลายผ้าไหมและการทอผ้าไหมประยุกต์, เอกสารประกอบโครงการส่งเสริมการผลิตหม่อนไหม. กรุงเทพฯ : กรมหม่อนไหม.

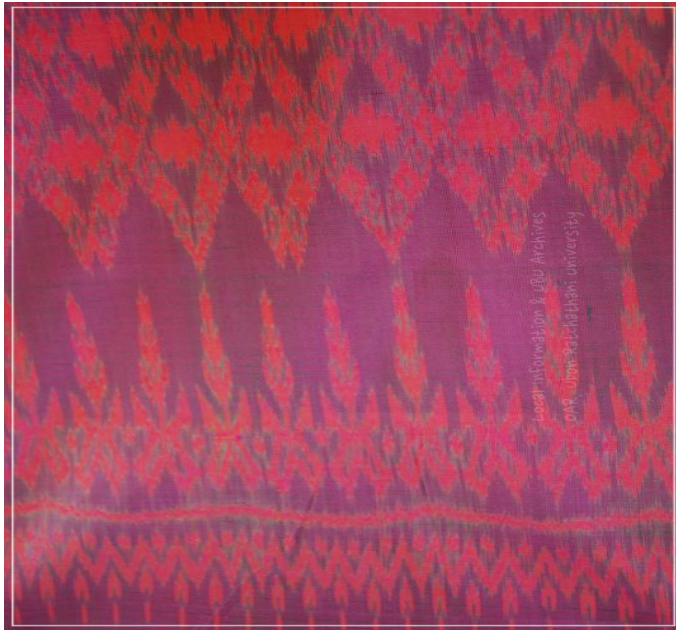
รูปภาพที่ ๑๗ ตัวอย่างการออกแบบลวดลายลงบนกระดาษกราฟจำนวน ๒๕ ลาย
ไหมสวย..ลวดลายเอกลักษณ์

ชาวบ้านสมพรรัตน์³⁶ เป็นช่างทอผ้าที่มีความชำนาญและมีฝีมือในการประยุกต์ ผสมผสาน และสร้างสรรค์ผ้าไหมลวดลายต่าง ๆ ได้อย่างสวยงาม ชาวบ้านได้นำออกจำหน่ายในงานเทศกาลต่าง ๆ ทั้งในนามของศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพอำเภอบุณฑริก หรือการซื้อขายจากช่างผู้ทอผ้าโดยตรง การทอผ้านี้สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้เป็นอย่างดี จนชาวบ้านสมพรรัตน์นั้นประกอบเป็นอาชีพหลักควบคู่กับการทำนา ลายผ้าไหมที่ชาวบ้านสมพรรัตน์นิยมทำ ได้แก่ ลายหมากจับ ลายกาบบัว ลายข้าวหลายนัตถ์ หมี่คั่น เป็นต้น มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

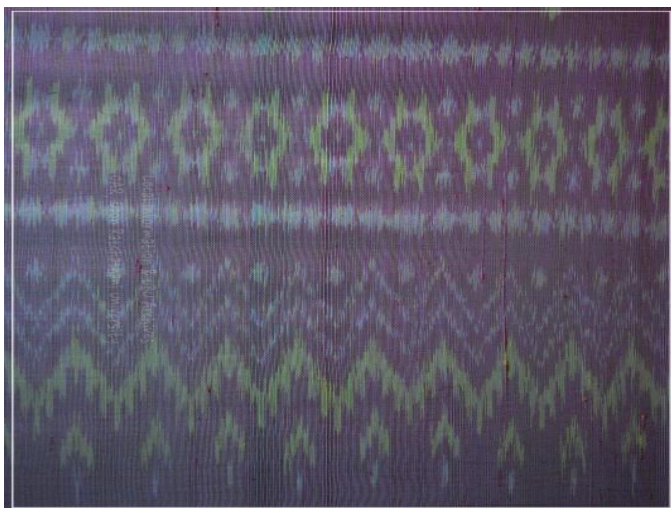

รูปภาพที่ ๑๘ ลายขอ-หมี่คั่น

³⁶ ทัศนกรรมทอผ้าไหมบ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นส่วนหนึ่งของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพอำเภอบุณฑริก ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวบ้านสมพรรัตน์นั้น ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษและอนุรักษ์ให้คงอยู่จวบจนจนปัจจุบัน

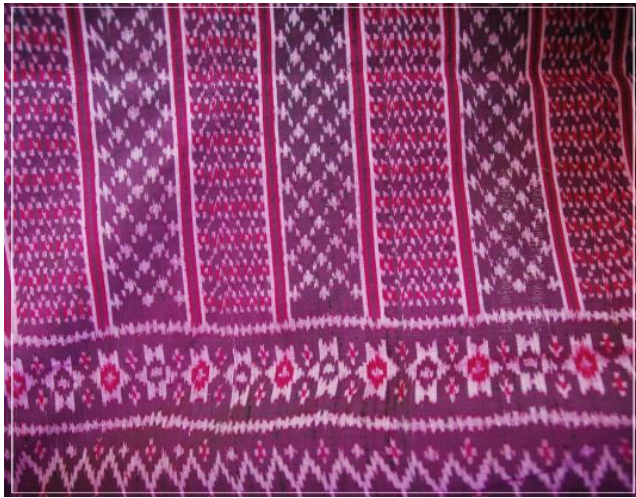
รูปภาพที่ ๑๙ ลายดอกกระเจียว-พื้นปลา-ข้าวหลามตัด-หมากจับ

รูปภาพที่ ๒๐ ลายดอกกระเจียว-ตุ้มปลา-พื้นปลา

รูปภาพที่ ๒๑ ลายปราสาท-เรือสุพรรณหงส์

รูปภาพที่ ๒๒ ลายหมี่คั่น เส้นคั่นใช้วิธีมัดหมี่เส้นยืน

รูปภาพที่ ๒๓ ลายถั่วแปบ

รูปภาพที่ ๒๔ ลายดอกกระเจียว-ขอ-ข้าวหลามตัด

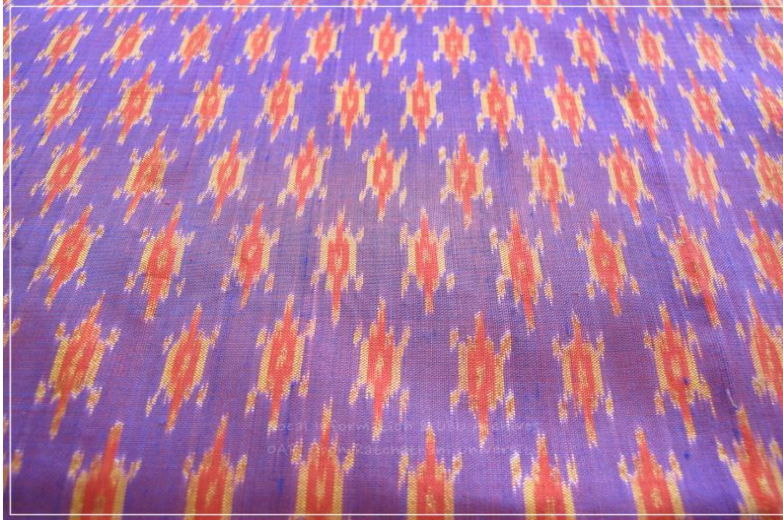
รูปภาพที่ ๒๕ ลายขอ

รูปภาพที่ ๒๖ ลายดาวล้อมเดือน

รูปภาพที่ ๒๗ ลายหมากจับสามหมู่สี่

รูปภาพที่ ๒๘ ลายเต่า

คติความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ต่างๆ³⁷

ความเชื่อที่เกิดจากลายสัตว์ ชาวบ้านมีความเชื่ออยู่ ๒ ลักษณะเชื่อเรื่องความสวยงามและเชื่อเรื่องมีอำนาจวาสนา อันความเชื่อเหล่านั้นผู้ทอจึงทอเป็นรูปสัตว์ลงบนผืนผ้าด้วย ซึ่งแต่ละลายชาวบ้านมีความเชื่อดังนี้

ลายนกยูง

รูปภาพที่ ๒๙ ลายนกยูง

นกยูงเป็นสัญลักษณ์ของความสวยงาม เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ลายนกยูงนี้ปรากฏอยู่ในลายมัดหมี่ตั้งแต่สมัยก่อนมาจนถึงปัจจุบัน

³⁷ http://www.thaitextilemuseum.com/Thai/A_2/B_7/C_9/nana_2/nana_2.html

ลายผีเสื้อ

รูปภาพที่ ๓๐ ลายผีเสื้อ

ผีเสื้อนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีความสวยงามและรักอิสระความสงบถ้านำเอามาเป็นลายของผ้าแล้วจะทำให้คนนั้นมีนิสัยเหมือนกับผีเสื้อคือมีทั้งความสวยงามและความสงบเรียบร้อย

ลายปีกไก่

รูปภาพที่ ๓๑ ลายปีกไก่

การทำลายปีกไก่ของผ้ามัดหมี่และผ้าซิดชาวบ้านบอกว่าปีกไก่เวลากางปีกออกมาจะสวยงามมากแสดงความเป็นเอกลักษณ์และทรงในตัวเองฉะนั้นชาวบ้านจึงได้นำเอาลักษณะของปีกไก่มาเป็นลายของผ้ามัดหมี่และผ้าซิด

ลายสิงห์โต

รูปภาพที่ ๓๒ ลายสิงโต

สิงโตเป็นสัตว์ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งสัตว์ป่าซึ่งแสดงความเป็นอำนาจมีวาสนาอยู่ในตัวฉะนั้นถ้าคนใดจะทอผ้าสำหรับคนที่เรานับถือและเป็น เจ้าใหญ่ นายโตจะต้องทอด้วยลายสิงโตหรือถ้าใครได้ใส่ผ้าที่ทอด้วยลายสิงโตก็แสดงว่าคนนั้นเป็นคนที่มีวาสนา มีคนนับหน้าถือตาเป็นอย่างมาก

ลายช้าง

รูปภาพที่ ๓๓ ลายช้าง

ช้างเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นใหญ่เป็นโตของผู้ที่ไฝ่ฝันและสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งมีศรีสุขถ้าใครได้สัมผัสกับสัตว์ประเภทนี้แล้วจะมีความรุ่งเรืองการประกอบอาชีพก็จะมี ความมั่นคง

สรุป ผ้าและงานทอผ้า ผลงานของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้คนในประเทศของผู้คนในพื้นที่ เราพบว่าดินแดนประเทศไทยได้มีการทอผ้าขึ้นใช้มาแล้วนับตั้งแต่สมัยยุคประวัติศาสตร์ไม่ต่ำกว่า ๒,๕๐๐ ปี แต่อยู่อย่างกระจุกกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงที่พบว่ามีทอผ้าไหมมาก่อนประเทศจีนด้วยซ้ำไป งานทอผ้าเป็นกิจกรรมงานของผู้หญิง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะตัวที่ได้มีการสืบทอดกันมา ซึ่งโดยในถิ่นนั้นจะมีการทอผ้าเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ผ้าทอหาดเสี้ยว ผ้าทอแม่แจ่ม ผ้าทอขึ้นตีนแดง เป็นต้น ล้วนแล้วมีลวดลายและทริสตีที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ตัวเอง

งานวิจัยชุดนี้ต้องการจะพัฒนาลายผ้าทอลายกระจุกเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอหนองบัวแดง โดยใช้แนวคิดอัตลักษณ์ แนวคิดการพัฒนา แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดผ้าทอ และแนวคิดเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้าน นำมาสร้างงานวิจัยชุดนี้

3.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (อย่างน้อย 5 เรื่อง)

(1) **ณรงค์ฤทธิ์ มะสุใส และคณะ**³⁸ การออกแบบลายผ้าทอมือ สำหรับสร้างสรรค์แฟชั่นร่วมสมัย จากภูมิปัญญาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลกุดหว้า ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ จากการ ศึกษาพบว่า ลวดลายผ้าที่เป็นของดั้งเดิมของชุมชนตำบลกุดหว้า ได้แก่ ลายดอกหวาย ลายสี่ประรด ลายตาม่อง ลายงูลอย ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของชุมชนตำบลกุดหว้า คือ บั้งไฟทะเล มาลัยไม้ไผ่ และจากการวิเคราะห์ลวดลายผ้าดั้งเดิมขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของชุมชนตำบลกุดหว้า แล้วได้ข้อสรุปการออกแบบลายผ้าทอมือ จำนวน ๙ รูปแบบผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นด้วยกับคุณภาพของลายทอผ้าทอมือที่ออกแบบด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์โดยรวมมีคุณภาพอยู่ในระดับดี สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกุดหว้า มีความคิดเห็นด้วยกับการเลือกลายผ้าทอมือสำหรับนำไปผลิตงานต้นแบบสินค้าแฟชั่นร่วมสมัย ได้รูปแบบที่ ๙ ผู้บริโภค หรือลูกค้า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อรูปแบบแฟชั่นร่วมสมัย จากลายผ้าทอมือร่วมสมัยจากภูมิปัญญาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลกุดหว้า โดยรวมอยู่ในระดับมาก

(2) **วัณณะ จุฑะวิภาต**³⁹ ผ้าทอกับชีวิตคนไทย จากการศึกษพบว่า ผ้าทอสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอและแบ่งตามกรรมวิธีในการทอ ความละเอียดของลวดลาย ความประณีต ความงดงามของลวดลายได้มาจากกระบวนการถ่ายทอดกันในครอบครัว รุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ผู้ทอวัยเด็ก ที่มีมือและลวดลายการทอจะพัฒนาผ่านประสบการณ์ ระยะเวลาที่เพาะบ่มโดยผู้ทอเอง จนเกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มทั่วประเทศ ผ้าทอสะท้อนถึงวิถีชีวิตและสังคมไทยแต่ละภูมิภาค ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ปัจจุบันนำผ้าทอมาตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้เหมาะสมกับยุคสมัย ผ้าทอจึงต้องได้รับการอนุรักษ์ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

³⁸ ณรงค์ฤทธิ์ มะสุใส และคณะ , การออกแบบลายผ้าทอมือ สำหรับสร้างสรรค์แฟชั่นร่วมสมัยจากภูมิปัญญาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลกุดหว้า ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์,ชุดโครงการการพัฒนากระบวนการจัดการงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สกสว.ปี ๒๕๖๑,หน้าบทคัดย่อ.

³⁹ วัณณะ จุฑะวิภาต,ผ้าทอกับชีวิตคนไทย,โครงการวิจัย ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ปี ๒๕๕๕,หน้าบทคัดย่อ.

(3) **จรีวรรณ จันทลาและคณะ**⁴⁰ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ จากการศึกษาพบว่า ผ้าทอและเครื่องแต่งกายของชาวไทยทรงดำถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ ที่มีเอกลักษณ์ในการใช้ผ้าสีดำในการนุ่งห่มทั้งในชีวิตประจำวันและในการประกอบพิธีกรรม จนเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวไทยทรงดำ โดยชาวไทยทรงดำนิยมใช้ผ้าพื้นสีดำทอขึ้นอย่างง่าย ๆ มีสีสັນและลวดลายบ้างซึ่งจากการศึกษาลวดลายผ้าไทยทรงดำพบว่าลวดลายต่างๆ สามารถแบ่งได้ ๓ ประเภทคือ ลายพืช ลายสัตว์ และลายผสมอื่นๆ ในส่วนของการสื่อความหมายในการใช้สีในการทอผ้าและประดับตกแต่งของชาวไทยทรงดำ แต่ละสีมีความหมายแตกต่างกัน ที่คงเอกลักษณ์และการสื่อความหมายของลวดลายและสีสັນต่างๆ ตามความเชื่อของชาวไทยทรงดำ โดยเฉพาะสีครามเข้มหรือสีดำซึ่งเป็นสีหลักของผืนผ้าและการใช้งานของชาวไทยทรงดำ โดยสื่อความหมายการพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนมาเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย และในการออกแบบเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทยทรงดำนั้น อันดับแรกผู้ออกแบบต้องคำนึงถึงหลักการออกแบบโดยทั่วไปที่สำคัญ คือ ประโยชน์ใช้สอยอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญที่นักออกแบบจะต้องคำนึงถึงคือ การคงเอกลักษณ์และการสื่อความหมายของลวดลายและสีสັນต่างๆ ตามความเชื่อของชาวไทยทรงดำ เนื่องจากลายผ้าไทยทรงดำมีลายต่างๆ ไม่มาก และมีการใช้สีสັນที่จำกัด การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทยทรงดำจึงต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในเรื่องของการคงเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำ และความแตกต่างของวัฒนธรรมความเชื่อของแต่ละพื้นที่ๆ มีความแตกต่างกัน

(4) **เครือมาศ วุฒิการณ**⁴¹ ศึกษาเรื่องชีวิต ศรัทธาและผืนผ้า: การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าทอ อำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่าอำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอำเภอมที่ยังคงหลงเหลือรูปแบบ อารยธรรมของล้านนาเห็นได้จากสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ทัศนกรรมในวัดและบ้านเรือน ภาษาการยึดมั่นในพุทธศาสนาตลอดจนอาหารการกิน และการแต่งกายของชาวแม่แจ่มที่มีความงดงาม โดยเฉพาะลวดลายของผ้าทอที่สวมใส่ ลวดลายนั้นเกิดจากความชำนาญในการทอและการรังสรรค์งานสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้ศึกษาทำความเข้าใจการทอผ้าและผืนผ้าในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมคติทางศาสนาซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ (Paradigm) ที่ครอบคลุมพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนชาวพุทธ ผู้วิจัยมุ่งเน้นในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้จาก วัด ไปสู่ บ้าน อันเป็นการศึกษาเบ็ดเสร็จที่ปูทางในการดำเนินชีวิตให้กับชาวบ้านแม่แจ่มทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนตาย

(5) **พงษ์ศิริ นาคพงศ์**⁴² ศึกษาเรื่องอันเนื่องมาจากลวดลายและสีสັນบนผืนผ้าไหมไทยพื้นเมืองในภาคกลาง จากการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์และสืบทอดงานหัตถศิลป์ผ้าพื้นเมืองจะทำได้โดยพิจารณาด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านบุคลากร ควรยกย่องผู้ถ่ายทอดศิลปะการทอผ้าละให้การช่วยเหลือช่างทอผ้าให้มีรายได้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ ด้านรูปแบบและวัสดุควรตั้งกองทุนผลิตและจำหน่ายเส้นใยฝ้ายหรือไหมที่ย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งจะให้ความงามมากกว่าการใช้ด้านโทเรหรือใยสังเคราะห์ที่ย้อมสีเคมี คุณภาพของผลผลิต

⁴⁰ จรีวรรณ จันทลาและคณะ,การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์,บทความวิจัยจากแหล่งข้อมูล <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/61543/50706>.ได้รับทุนอุดหนุนจากรวช.

⁴¹ เครือมาศ วุฒิการณ, งานวิจัย ชีวิต ศรัทธา และผืนผ้า: การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าทอ อำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๓๗,หน้าบทคัดย่อ..

⁴² อ้างแล้ว.

ต้องอยู่ในความนิยมของตลาด นอกจากจะอนุรักษ์ลวดลาย สีเส้นและรูปแบบแล้ว จะต้องดูตลาดว่าเป็นที่นิยมจำหน่ายได้ราคาพอที่จะให้ผู้ผลิตสามารถผลิตได้

(6) **ทัศนีย์ บัวระภา**⁴³ ได้ศึกษาการสร้างความหมายของลวดลายผ้าและเอกลักษณ์ของผ้าทอพื้นบ้าน จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจ ความสัมพันธ์ของผู้ทอผ้าพื้นเมืองกับการสร้างความหมายในเชิง “สัญญะ” กับ การสร้าง “เอกลักษณ์” ของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษาผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก ของกลุ่มทอผ้าบ้านกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งทางจังหวัดได้ประกาศให้เป็นผ้าลายเอกลักษณ์ ผลการศึกษาพบว่า สัญญะของลวดลายผ้าทอพื้นเมือง จังหวัดมหาสารคามในความหมายดั้งเดิมนั้น ลวดลายผ้ามีความหมายเป็นสุนทรียะความงาม และมีคุณค่าในกระบวนการสร้างสรรค์ ที่เกิดจากการสังเกตบวกกับจินตนาการของช่างทอผ้าลวดลายผ้าเกิดขึ้นจากระบบความคิดของมนุษย์ที่มีระเบียบแบบแผน ซึ่งถูกผูกโยงเข้ากับกฎเกณฑ์ในการจัดระเบียบทางสังคมแบบดั้งเดิมที่มีการแบ่งแยกหน้าที่ของผู้คนอย่างชัดเจน

กระบวนการใช้ผ้าทอมีความสัมพันธ์กับชีวิตของคนในสังคมซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรม ผู้ทอจึงสร้างสรรค์ลวดลายตามสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เช่นลวดลายจากสัตว์ จากดอกไม้หรือพันธุ์พืช จากคติความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น เพื่อสื่อสัญญะของความหมายผ่านลวดลายที่คิดประดิษฐ์ ขึ้นและลวดลายที่ถูกทอจะเก็บไว้เป็นมรดกซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นสายสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคมจากรุ่นสู่รุ่น

(7) **เมธวดี พยัมประโคน**⁴⁴ ศึกษาเรื่อง ผ้าไหมทอมือพื้นบ้าน ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ผ้าไหมมีทั้งหมด ๕ ชนิด ผ้ามัดหมี่มีการทอมากที่สุด รองลงมา ผ้าลายตาราง ผ้ายก ผ้าอันลวยซิม ผ้าพื้น ผ้าหางกระรอก ผ้าขิด ตามลำดับ นิยมคู่สีกลมกลืนกัน คือ เหลือง แดง น้ำตาล แทรกคู่สีตัด คือ ม่วงเขียว ในบางส่วนของลายปัจจุบันผ้ามีโทนสีมากขึ้นจากการย้อมเคมี

แม่ลายมัดหมี่(ลายหลัก) มี ๓ กลุ่ม คือ

๑) ลายเรขาคณิตรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน

๒) ลายพรรณพฤกษา เช่น ลายดอกมะเขือ รวงข้าว ดอกไม้

๓) ลายสัตว์เช่น ลายนกยูง เต่าจับ การจัดการกลุ่มทอผ้าเป็นแบบพึ่งพาตนเองในระบบเครือข่าย และแบ่งงานภายในเครือข่ายในประเด็นวิถีชีวิตชุมชน ความเชื่อ และความต้องการใช้ผ้า พบว่า ชุมชนสืบสานประเพณีพื้นบ้านร่วมกับประเพณีหลักของประเทศ รัฐสนับสนุนการทอเชิงอนุรักษ์และจัดกิจกรรมการใช้ ผ้าเพื่อสร้างตลาดภายในชุมชน สำหรับการสืบทอดภูมิปัญญา และการสร้างช่างรุ่นใหม่ พบว่า ช่างรุ่นใหม่จะเริ่มฝึกทอผ้าจากลายข้อ ขอ โคม ก้านแย่ง และโฮล รัฐจัดอบรมและสนับสนุนผู้มีความสามารถพิเศษเป็นวิทยากร จากการศึกษาปัจจัยของผู้ บริโภคและสังคมต่อการทอผ้า พบว่า ช่างทอมีความเชี่ยวชาญ เรื่องหมอนไหมสูง สืบทอดความรู้ได้อีกทั้งมีความต้องการผ้ามาจากคนในชุมชน

⁴³ ทัศนีย์ บัวระภา ,การสร้างความหมายของลวดลายผ้าและเอกลักษณ์ของผ้าทอพื้นบ้าน จังหวัดมหาสารคาม, สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม :มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.,๒๕๕๔,หน้าบทคัดย่อ.

⁴⁴ เมธวดี พยัมประโคน,ผ้าไหมทอมือพื้นบ้าน ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์,บทความปริยฐานิพนธ์ปริญญาเอก สาขา ศิลปวัฒนธรรมวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ,ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ (2016): กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙,หน้าบทคัดย่อ.

(8) พรชัย ปานทุ่ง⁴⁵ ศึกษาเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านภูทอง จังหวัดสุโขทัย พบว่า ลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าทอซึ่งเกิดจากการนำรูปแบบสิ่งทีพบเห็นในท้องถิ่น และเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบลวดลาย มีดังนี้ เห็ดโคน ต้นสักอายุ ๗๐๐ ปี และค้างคาว และผู้ผลิตผ้าทอได้เรียนรู้แนวทางการออกแบบลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าทอและเทคนิคการย้อมสี นอกจากนี้ผู้ผลิตผ้าทอยังสามารถรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้การผลิตผ้าทอให้กับผู้ที่สนใจ และผลิตภัณฑ์ผ้าทอได้รับการจดทะเบียนมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน OTOP

(9) บารณี บุญทรง⁴⁶ ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบความหมายเชิงสัญลักษณ์เรื่องนกจากชาดกกับเอกสารต่างประเทศ พบว่า ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของนกที่ได้จากความโดดเด่นของคุณลักษณะที่เกี่ยวกับนกที่ปรากฏในนิทานชาดก คือ สติปัญญา ความดี และความระแวงระวังภัย

(10) กิตติกรณ์ บำรุงบุญและคณะ⁴⁷ ได้ศึกษาเรื่องสร้อยดอกหมาก: การผลิตผ้าทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัดสุโขทัยทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัดทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ประวัติของผ้าทอลายสร้อยดอกหมากมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนอีสานมาตั้งแต่อดีต ทั้งในมิติของการผลิตที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะและได้รับการรักษาสืบทอดงานหัตถกรรม และรูปแบบลวดลายมาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในแสดงออกซึ่งสัญลักษณ์เฉพาะของจังหวัดมหาสารคามและถูกทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมสำหรับการยกระดับเศรษฐกิจชุมชนฐานราก อีกทั้งยังมีนโยบายเพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านในท้องถิ่นหันมาผลิตเป็นสินค้าเพื่อใช้ในการจำหน่ายภายใต้แนวคิดทุนนิยม

3.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา โดยใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์ของคลิฟฟอร์ด เจมส์ เกียร์ชแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ แนวคิดการพัฒนา ภูมิปัญญาชาวบ้าน และแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้าน ดังนี้

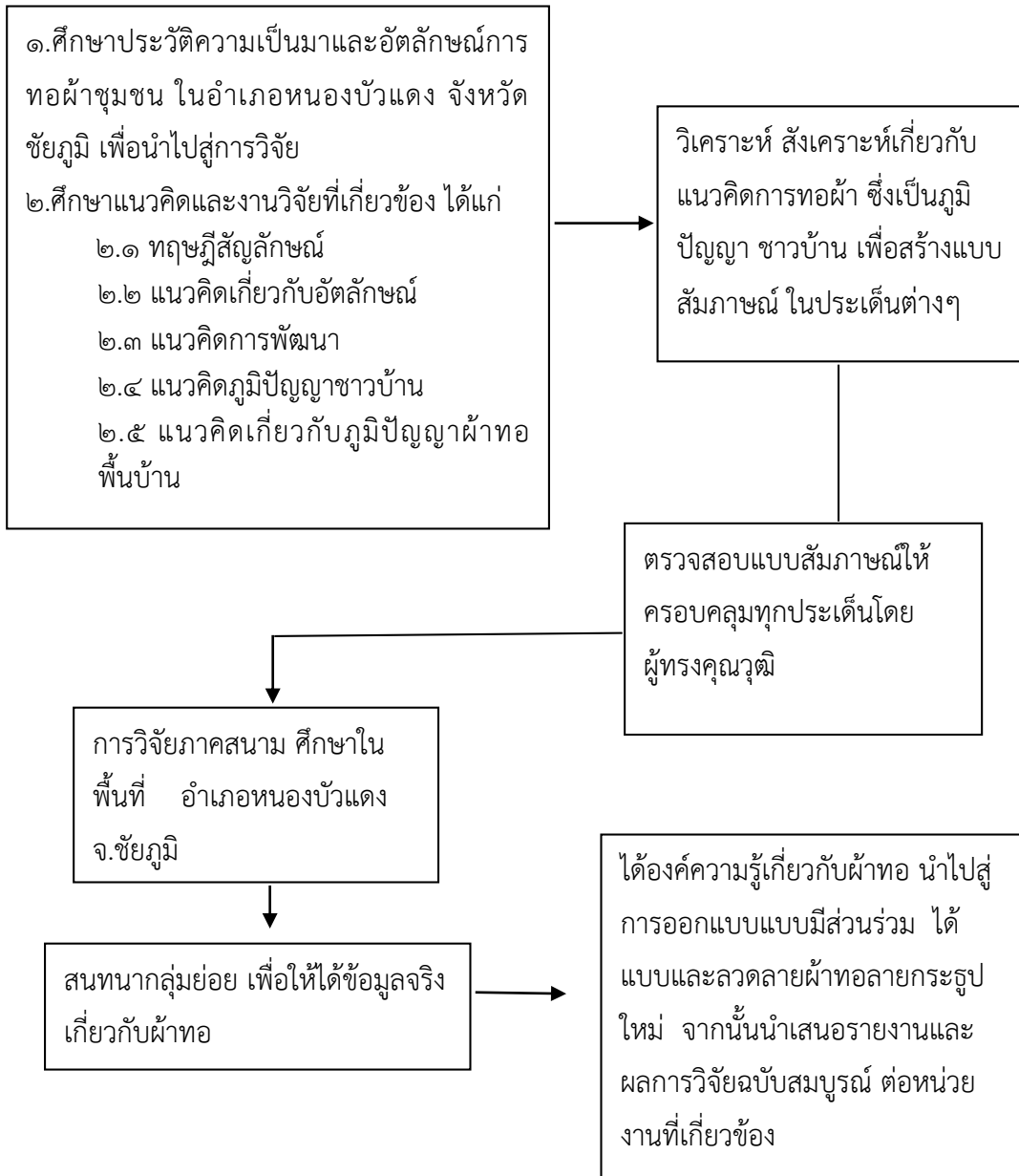
⁴⁵ พรชัย ปานทุ่ง,การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านภูทอง จังหวัดสุโขทัย,ได้รับทุนอุดหนุนจาก สกสว.ปี ๒๕๖๒.บทความวิชาการ,วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๔ หน้า ๓๓๑-๓๔๕ (หน้าบทคัดย่อ).

⁴⁶บารณี บุญทรง , การศึกษาเปรียบเทียบความหมายเชิงสัญลักษณ์เรื่องนกจากชาดกกับเอกสารต่างประเทศ, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๕) หน้า ๙๙.

แหล่งข้อมูล <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/humanjubru/article/view/249306/170939>

⁴⁷ กิตติกรณ์ บำรุงบุญและคณะ,สร้อยดอกหมาก: การผลิตผ้าทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัด การผลิตผ้าทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัดทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัดมหาสารคาม,วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๓ (๒๐๒๐): พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๖๓ หน้าบทคัดย่อ.

แหล่งข้อมูล <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/humsujournal/article/view/241875/166588>

ภาพที่ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย เรื่อง การพัฒนาผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ

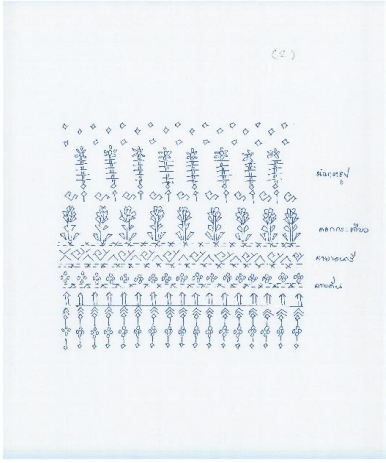

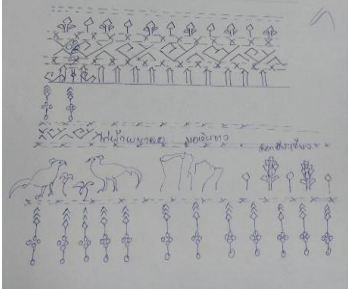

4. วิธีดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์	รูปแบบการวิจัย	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือที่ใช้	เก็บรวบรวม	วิเคราะห์ข้อมูล	ผลผลิตที่จะส่งมอบ
ว.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์การทอผ้าชุมชน ในอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ	คุณภาพ	ชาวชุมชนบ้านลาดวังม่วง	เอกสารและสอบถาม	จดบันทึก	เรียงเรียง	ประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์การทอผ้าชุมชน ในอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
ว. 2 เพื่อออกแบบและพัฒนาผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ	สร้างแบบ วิจัยเชิงคุณภาพผสมการลงปฏิบัติในพื้นที่จริง	ชาวชุมชนบ้านลาดวังม่วง	สอบถามสัมภาษณ์ออกแบบอบรม	บันทึกรวบรวมจัดอบรม	รวบรวมวิเคราะห์	รูปแบบผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
ว. 3 เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบและผลิตผ้าไทยลายกระชูป อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ	คุณภาพผสมการลงปฏิบัติในพื้นที่จริง	ชาวชุมชนบ้านลาดวังม่วงและประชาชนที่สนใจ	สอบถามสัมภาษณ์คอมพิวเตอร์	เรียงเรียง	สร้างเป็นองค์ความรู้	องค์ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบและผลิตผ้าไทยลายกระชูป อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ

ผลการดำเนินการในรอบ 6 เดือน

วันเดือนปี	รายการ	หลักฐาน/รูปภาพ
๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๖ ณ บ้านพักอาศัย อำเภอหนองบัวแดง	1.สัมภาษณ์ เก็บข้อมูลคุณพ่อวิทยา เดชเจริญ ราษฎรชาวบ้าน บ้านลาดวังม่วง	
๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๖ ที่สวนและสถานที่จัดกิจกรรมชุมชน ของผู้ใหญ่ริยมตา	1.สัมภาษณ์ เก็บข้อมูลจากผู้ใหญ่ริยมตา (ผู้ใหญ่บ้าน) และคุณพ่อวิทยา เดชเจริญ ราษฎรชาวบ้าน บ้านลาดวังม่วง	

<p>๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๖ บ้านคุณยาย สมใจ ปราชญ์ ชาวบ้านด้าน การทอผ้า</p>	<p>1.สัมภาษณ์ เก็บข้อมูล จากคุณยายสมใจ</p>	
	<p>1.สัมภาษณ์ เก็บข้อมูล และขอความร่วมมือจาก คุณครูบาส ผู้ชำนาญด้านการ ออกแบบลายผ้าทอ</p>	
<p>มค-กพ ๖๗</p>	<p>ดำเนินการออกแบบลาย ๒ ลาย เกี่ยวกับลายกระ รูป อำเภอนองบัวแดง</p>	 <p>ลายที่ ๑</p>

		 <p style="text-align: right;">ลายที่ ๒</p>
<p>๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗</p>	<p>ออกแบบลาย ๒ ลาย และนำไปสอบถามและขอความเห็นจากผู้ใหญ่ เรียมตา</p>	
<p>๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗</p>	<p>ประชุมเพื่อ ปรับปรุง ออกแบบลายใหม่</p>	
<p>๑ มีนาคม ๒๕๖๗</p>	<p>ได้สร้างลายผ้าทอ ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด เป็นลายที่ ๓</p>	 <p style="text-align: right;">ลายที่ ๓</p>
<p>๖ เมษายน ๒๕๖๗</p>	<p>ประชุมเรื่องลายผ้าทอ</p>	 <p>นำลายทั้ง ๓ แบบมาปรึกษากันอีกครั้ง</p>

หมายเหตุ... 28 - 30 เมษายน 67	นัดลงพื้นที่ จะมีการประชุมกลุ่มชาวชุมชนบ้านลาดวังม่วง สอบถามความเห็น ให้กลุ่มเป้าหมาย คัดเลือกลายผ้าทอ ลายกระรูปที่ใต้พัฒนาขึ้น
-------------------------------------	---

ปัญหาอุปสรรค

- 1.การหาความต้องการของชาวชุมชน
- 2.การพัฒนาลายและออกแบบลายใหม่เชิงสร้างสรรค์ และมีเอกลักษณ์ประจำตัวของชุมชน

5. รายงานผลการดำเนินการกิจกรรมการวิจัย

กิจกรรมวิจัย	ผลการดำเนินการ		แผนงานในระบบ NRIIS		
	รายละเอียดกิจกรรม	เดือนที่ ทำจริง	ตามแผน	ไม่ตาม แผน	เหตุผล
ที่ 1 สอบถามความ ต้องการของชุมชน	ลงพื้นที่สำรวจผลิตภัณฑ์ด้านผ้าทอ ของชุมชน และต้องการทราบความ ต้องการเกี่ยวกับผ้าทอของชุมชน โดย ใช้สัมภาษณ์ สอบถาม ประชุมกลุ่ม	ตค.66- ธค.66	ตามแผน		
ที่ 2 ประชุมทีมงาน	ประชุมทีมงาน นำข้อมูลที่ได้ลงสำรวจ เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชุมชน และความต้องการของชุมชน มา ปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อจะวาง แผนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอของ ชุมชน ต่อไป	มค.67	ตามแผน		
ที่ 3 ออกแบบและ พัฒนาลายผ้าทอลาย กระรูปของชุมชน	ออกแบบและพัฒนาลายผ้าทอลายกระ รูปของชุมชน โดยเน้นเอกลักษณ์ของ อำเภอหนองบัวแดง และเอกลักษณ์ ของจังหวัดชัยภูมิ	มค-กพ 67	ตามแผน		
ที่ 4 ทหารู้ผู้นำชุมชน	นำลายที่ออกแบบเบื้องต้นไปปรึกษา ขอคำชี้แนะจากผู้นำชุมชน	กพ.67	ตามแผน		
ที่ 5 ออกแบบลายใหม่	พัฒนาออกแบบลายใหม่ ตามความ ต้องการของชุมชน	มีค.67	ตามแผน		
หมายเหตุ... 28 - 30 เมษายน 67 นัดลงพื้นที่ เพื่อประชุมกลุ่มชาวชุมชนบ้านลาดวังม่วง สอบถามความเห็น ให้กลุ่มเป้าหมาย คัดเลือกลายผ้าทอ					
ที่ 6					
ฯลฯ					

ปัญหาอุปสรรค

- 1.การรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อสัมภาษณ์เกี่ยวกับความต้องการ เพื่อการพัฒนาลายผ้าทอ

2.การค้นหาสัญลักษณ์ ประจำถิ่น เพื่อนำมาสร้างเป็นลายผ้าทอ ให้เป็นเอกลักษณ์ของถิ่นตนเอง

3.การค้นหาผู้ชำนาญการออกแบบลายผ้าทอ และผู้มีตลาด

6. ผลผลิต (output) ที่จะส่งมอบ

ประเภทผลผลิต	รายละเอียดผลผลิต	จำนวน	เดือนที่ส่งมอบ
1. กำลังคน หรือ หน่วยงาน ที่ได้รับการพัฒนาทักษะ	ชาวชุมชนบ้านลาดวังม่วง จำนวนไม่น้อยกว่า ๕ คน ที่จะได้รับการพัฒนาทักษะ	5 คน	ตุลาคม 2567
2. ต้นฉบับบทความวิจัย (Manuscript)	บทความวิจัยเรื่อง การพัฒนาผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ	1 บทความ	ตุลาคม 2567
3. หนังสือ	หนังสือชุดองค์ความรู้ เรื่องการพัฒนาผ้าไทยลายกระชูปเชิงสร้างสรรค์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ	1 เรื่อง	ธันวาคม 2567
4. ต้นแบบผลิตภัณฑ์ หรือ เทคโนโลยี/ กระบวนการใหม่ หรือ นวัตกรรมทางสังคม	ต้นแบบผลิตภัณฑ์ คือผ้าไทยลายกระชูป ที่ได้รับการพัฒนา	1 ลาย	ธันวาคม 2567
5. เครือข่าย	เครือข่ายภายในชุมชน ซึ่งจะเกิดจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่มผ้าไทยลายกระชูป ชุมชนบ้านลาดวังม่วง อ.หนองบัวแดง จ. ชัยภูมิ	1 เครือข่าย	ธันวาคม 2567

ปัญหาอุปสรรค

1. การพัฒนาลายขึ้นมาใหม่ ต้องอาศัยความชำนาญของผู้ออกแบบ
2. การรวมตัวของชาวบ้าน ที่จะมาร่วมกันผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าไทย โดยการจัดตั้งเป็นกลุ่ม และให้ภายในกลุ่มเป็นเครือข่ายของระหว่างกัน
3. การจดทะเบียนลิขสิทธิ์ลายผ้าไทยลายกระชูป เพื่อให้เป็นลิขสิทธิ์ของชาวชุมชน

7. งบประมาณที่ได้ใช้จ่ายไปแล้วนับตั้งแต่เริ่มโครงการ

หมวดงบประมาณ	รายการค่าใช้จ่ายจริง	จำนวนเงิน	วันที่เบิกจ่าย
7.1 งบบุคลากร	ค่าตอบแทนอาสาเก็บภาพงานวิจัยและเก็บข้อมูล	3,500	
	ค่าตอบแทนผู้ช่วยนักวิจัย คุณวุฒิปริญญาโท จำนวน 1 คน ครั้งละ 3000 จำนวน 4 ครั้ง	12,000	
	ค่าพัฒนาออกแบบลายผ้า	2,500	

หมวดงบประมาณ	รายการค่าใช้จ่ายจริง	จำนวนเงิน	วันที่เบิกจ่าย
	วิทยากรชำนาญฉายผ้าทอ	2,500	
	ผู้ช่วยวิทยากรนำเสนอลายผ้า	1,000	
7.2 งบค่าใช้จ่าย	ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	4,640	
	ค่าพาหนะแท็กซี่	3,000	
	ค่าอาหารและเครื่องดื่ม และค่าสถานที่	11,194	
	ค่าถ่ายเอกสารและเข้าเล่มสันทนาการ	2,020	
	ค่าใช้จ่าย net และสืบค้นข้อมูล	5,000	
	ค่าอุปกรณ์เครื่องเขียนเครื่องใช้	4,410	
	ตอบแทนผู้ทรงคุณวุฒิ	7,000	
7.3 งบค่าวัสดุ	ค่าฮาร์ดแวร์ Ram เครื่องคอมพิวเตอร์และเปลี่ยนหน้าคอมพิวเตอร์	3,500	
	ค่าวัสดุมือถือสำหรับเพิ่มประสิทธิภาพมือถือ เพิ่มหน่วยความจำ	1,000	
รวมทั้งสิ้น		63,264	

ปัญหาอุปสรรค

- 1.ค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปก่อนล่วงหน้า ก่อนที่งบวิจัยจะตกลงมา แต่ก็ไม่ใช่อุปสรรคอะไรมากนัก นักวิจัยรับได้
- 2.งบวิจัยที่ได้รับอนุมัติลดลงบางส่วนจากเดิม เพราะเหตุจำเป็น ทำให้จัดทำกิจกรรมได้ไม่ได้เต็มที่
- 3.ค่าตอบแทนผู้ออกแบบลายผ้าทอ และทอผ้าตัวอย่าง อาจเป็นเงินจำนวนสูงเกินกว่างบที่ตั้งไว้

8. แผนการบริหารความเสี่ยง (การวิเคราะห์ถึงปัญหาต่าง ๆ ที่จะเป็นความเสี่ยง หรือ มีผลกระทบต่อ การดำเนินงาน/ความสำเร็จ หรือ ผลผลิตที่จะเกิดขึ้น พร้อมแนวทางแก้ไขหรือควบคุม)

ประเด็นความเสี่ยง	กิจกรรมตามแนวทางการจัดการความเสี่ยง	เป้าหมาย/ผลสำเร็จของการดำเนินการกิจกรรมตามแนวทางการจัดการความเสี่ยง
ด้านผู้ชำนาญการออกแบบลายผ้าทอ และผู้มัดย้อม	สืบค้น ผู้ชำนาญการออกแบบและผู้มัดย้อม ประชุมขอความร่วมมือ	ผู้ชำนาญการออกแบบลายผ้าทอ และผู้มัดย้อม จำนวนไม่น้อยกว่า 1 คน
ด้านการผลิต	อบรม ถ่ายทอดความรู้ ให้กับกลุ่มชาวบ้าน จำนวน 10 คน	สร้างเป็นกลุ่มผลิตผ้าทอลายกระจุก อย่างน้อยให้มีสมาชิกไม่น้อยกว่า 5 คน เพื่อช่วยในการผลิต

(ลงชื่อ)

(ผศ.ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ)

หัวหน้าโครงการ

14/เมษายน/2567

ความเห็นคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- มีความก้าวหน้า เห็นสมควรอนุมัติให้ดำเนินการต่อและเบิกเงินงวดที่ 2 ได้
- มีความก้าวหน้า เห็นสมควรปรับปรุงแก้ไข
- ไม่มีความก้าวหน้า

(ลงชื่อ.....)
(.....)

ประธานคณะกรรมการ
...../...../2567

(ลงชื่อ.....)
(.....)

กรรมการ
...../...../2567